

306

61

Z-24

2010

12002

56

**ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ
ՀԱՅ ԲՃՇԿԱԿԱՆ
ԱՌԱՔԵԼՈՒԹԵԱՆ
(ԿԻԼԻԿԻԱ)**

ՄԱՅԻՍ — ՕԳՈՍՏՈՍ
1919

**ՓԱՐԻԶ
ՏՊՐ. Յ. ԹԻՒՐԱՊԵԱՆ
1920**

61
Z-24

61
2-24

ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ
ՀԱՅ ԲՇՇԿԱԿԱՆ
ԱՌԱՔԵԼՈՒԹԵԱՆ

(ԿԻՆԻԿԻԱ)

ՄԱՅԻՍ — ՕԳՈՍՏՈՍ

1919

Փ Ա Ր Ի Զ

Տ Պ Ր. Յ. Թ Ի Ի Ր Ա Պ Ե Ա Ն

1920

Ց Ա Ն Կ Ն Ի Թ Ո Ց

Ընդհանուր տեսութիւն	էջ 5
Գլուխ Ա.	
Բժշկ. Առաքելութեան ընդհ. գործունէութիւն	10
ա. Ատանա	
Հիւանդանոց-Մայրատուն	10
Դարձանատունը	15
Դեղարան	17
բ. Տարսոն	18
գ. Տէօրթ-Եօլ	19
դ. Ճիհան-Օսմանիէ-Միսիս	20
ե. Հաճըն	21
զ. Մարաշ	21
է. Սիս	22
ը. Պաղջէ	23
թ. Ջէյթուն-Քէսապ-Սուէաիէ-Մերսին	23
Գլուխ Բ.	
Հաշուետուութիւն	25
Հաշուեկշիռի-ամփոփումն	27
Գլուխ Գ.	
Հիւանդք և Հիւանդութիւնք	
Հիւանդաց թիւը	28
Հիւանդութիւնք	29

	էջ
Ընդհ. ցուցակ դարձանեալ հիւանդութեանց	31
Հիւանդանոց-Մայրաասան վիճակացոյցը	32
ա. Մալարիա	34
բ. Միֆիլիս	37
գ. Աչքի հիւանդութիւնք	41
դ. Մորթային հիւանդութիւնք	41
ե. Աղեաց սրղեր	42
զ. Թանչք	42
է. Զանազան հիւանդութիւնք	
Գլուխ Գ.	
Նուիրատուութիւնք	45
Բարեկարգութիւնք և թերադրութիւնք	46

18903 - 59

Տ Ե Ղ Ե Կ Ա Գ Ի Բ

Հ Ո Յ Բ Ժ Յ Կ Ա Կ Ա Ն Ը Թ Ա Գ Ե Լ Ո Ւ Թ Ե Ա Յ

1919 ՄԱՅԻՍ 4 ԷՆ 1919 ՕԳՈՍՏՈՍ 31

Վսեմաւում Եախագան
եւ

Յարգելի Տեաւք Անդամք

Հայ Ազգ. Պատուիրակութեան

Փարիզ

Յարգելի Տեաւք,

Հայ Ազգ. Պատուիրակութիւնը տեսնելով ձեր թշուառագրին տարագրութենէ վերապրող բեկորներն ազատելու անհրաժեշտ պէտքը՝ ձեռնարկեց բժշկական առաքելութիւն ձը ղրկելու Հայրենիք: Անոր իրականացումն յաջողցունելու գործը յանձնուեցաւ նախապէս ներգաղթի և յետոյ բժշկական յանձնաժողովի ձը, որոնք ձանակցելու և նոյն իսկ անձնապէս այդ բժշկական առաքելութեան ծրագիրն պատրաստելու պատիւն ունեցանք:

Բժշկական յանձնաժողովը, ըստ ձեր ծրագրի, որոշեց նախ առաքելութիւնը ղրկել Կիլիկիա: Այս նպատակին համար յաջողեցաւ Ազգ. Պատուիրակութեան ընդունիլ տալ տարեկան չորս հարիւր հազար (400,000) Ֆրանքի վարկ ձը՝ որ ընդ փոյթ վաւերացուեցաւ Ազգ. Համագումարէն:

Բժշկական յանձնաժողովը առաքելութեան նախնական պատրաստութիւնները տեսաւ Փարիզի մէջ, տարւոյս (1919)

առաջին եռամսեայի ընթացքին. նա կրցաւ ձեռք բերել Ամերիկեան Կարմիր Խաչի նիւթական մասնակի օժանդակութիւնը և Ժընէվի Միջազգային Կարմիր Խաչի Կօմիթէին հովանաւորութիւնը՝ որուն բարոյական ազդեցութիւնը մեզի քանիցս զգալի եղաւ:

Բժշկական յանձնաժողովին առաջին քայլերուն քիչ մը դանդաղ ընթացքը տեղի տուաւ, վերջի պահուն, աւելի հապճեպ գործունէութեան մը՝ որուն հետևանքը այն եղաւ որ առաքելութիւնը առանց կատարելապէս կազմակերպուած ըլլալու, անկերպարան, մասաւ մաս զրկուեցաւ Կիլիկիա, կազմուած խումբ մը երկտասարդ բժիշկներէ և հիւանդապահուհիներէ, որոնց մէջ սպրդեցան դժբախտաբար քանի մը անփորձ, անզիտակից և նոյնիսկ կրնանք ըսել՝ անպարտաճանաչ անդամներ: Բայց այդ բացառութիւններէն դուրս, ինծի հաճելի պարտականութիւն մը կը սեպեմ յարգանք հոս յիշելու առաքելութեան մեծամասնութիւնը՝ որ իր պարտականութիւնը լիով կատարելով մեծ գնահատութեան և շնորհաւորութեան արժանի է:

Գործերու այս ընթացքը արդէն մեզ նախատեսել կուտար խոշոր դժուարութիւններ և ամենաճանր պատասխանատուութիւն: Բայց մեր հայրենասիրական զգացումը կը դնէր մեր վրայ պարտականութիւն մը և մեզ կը մղէր արդարացնելու այն մեծ վստահութիւնը զոր Ազգ. Պատուիրակութիւնը դրած էր մեր վրայ, որուն համար կուգամ իմ ամենախորին շնորհակալութիւններս յայտնելու:

Անցնինք մեր համարատուութեան:

Փարիզէն մեկնեցանք 1919 Մայիս 4ին և Մարսիլիոյ մէջ միանալով առաքելութեան միւս անդամներուն՝ Տօքթ. Տամլամեանի, Ամատեանի, Զամարեանի, Սարգիսեանի, և հիւանդապահուհիներ Օր. Մասէհեանի, Գարամեանի, Տիւ-

կին Սարգիսեանի և Օր. Ղազարոսեանի, հասանք Ատանա (Կիլիկիա), նոյն ամսոյ 27ին՝ անցնելով Պէյրութէ և Մերսինէ:

Պէյրութի մէջ, տեսնելով մեր երկու հազարի մօտ խեղճ գաղթականներուն երկու քէմբերու մէջ խճողեալ և բժշկական խնամքէ զրեթէ բոլորովին զուրկ վիճակը, հիմնեցինք բժշկական կազմակերպութիւն մը՝ որուն բժիշկի պաշտօնը տրուեցաւ տեղացի Տօքթ. Գրիգորեանի (*):

Արդէն, իր ժամանակին մեր ճամբորդութիւնը և այս մասին պէտք եղածը տեղեկագրուած է Բժշկ. յանձնաժողովին: Մեր այս կարգադրութիւնը գրեթէ երկու ամիս տևեց, գաղթականներու իրենց ճնշողավայրերն վերադառնալով և Անգ. զին. վարչութեան կողմէ այս քէմբերու խափանումով: Այս կարճ ժամանակամիջոցին Տօքթ. Գրիգորեանի ցոյց տուած անձնուրբութիւնն ու պարտաճանաչութիւնը գնահատելով՝ հոս հաճոյքով կը յիշենք իր անունը:

Ատանա հասնելուն մեր առաջին գործը եղաւ դիտելու սուլմասիրել, բննել հոն տիրած բժշկական և առողջապահական կացութիւնը, ներգաղթի բժշկական կարիքներու որակն ու քանակը, գոյութիւն ունեցող մեր Ազգին և օտարներու կողմէ կազմակերպած բժշկական հաստատութիւններն, ևն: Վերջապէս քիչ ատենէն համոզուեցանք թէ անհրաժեշտ պէտքը կար հաստատելու հիւանդանոց մը և քանի մը դարմանատուններ Ատանայի մէջ:

Ատանաէն դուրս, Մարաշ, Հաճըն, Տէօրթ-Եօլ, Տարսոն, Միսիս, Օսմանիէ ևն. հեռաւոր վայրերէ մեզ դիմումներ կ'ըլլային զգացնելով բժիշկի և դեղորայքի անմիջական կարիքը, որուն ուզեցինք ընդ փոյթ գոհացում

* Պէտք չէ շփոթել առաքելութեան անդամ Տօքթ. Գրիգորեանի հետ որ Զուհիցերիայէն մեկնած էր:

տար: Յաւալի է ըսել սակայն, որ ամենամեծ դժուարութիւնները ունեցանք այս կարևոր Հարցի մասին: Մեր առաջելութեան բժիշկ անդամներէն՝ ոչ մէկը կամեցողութիւն ցոյց կու տար, ոչ մէկը կ'ուզէր Ատանաէն հեռանալ:

Վերջապէս երկար բանակցութիւններէ և քանի մը շաբաթ խորհրդակցութիւններէ վերջ միայն կարգադրուեցաւ որ Տօքթ. Զամարեան՝ Օսմանիէ-Միսիս, Տօքթ. Քաջբերունի՝ Յարսոն և Տօքթ. Սարգիսեան իր կնոջ հետ միասին Տէօրթ-Յօլ մեկնին — և մեկնեցան: Բայց, դժբախտաբար, մեկնելէն հազիւ քանի մը օր վերջ, կրկին երեքն ալ վերադարձան. առաջինը՝ հիւանդներու անբաւականութիւնը պատրուակելով, երկրորդը՝ Յարսոնի Յիկնանց Կարմիր Խաչի և Բարեգործական Միութեան մէջ տիրած անհամաձայնութիւնը, իսկ երրորդը՝ Տէօրթ-Յօլի անապահովութիւնը:

Կրկին մեր առաջ դժուարութիւններ ստեղծուեցան այս վայրերու բժիշկ զրկելու մասին: Վերջապէս քիչ ատենէն յաջողեցանք նորէն Տօքթ. Զամարեան Օսմանիէ-Ճիհան-Միսիսի շրջականերու բժիշկ կարգել, Տօքթ. Հայրանեան գնաց Յարսոն՝ Տօքթ. Քաջբերունիի տեղ, իսկ Տօքթ. Վարդանեան՝ Տէօրթ-Յօլ:

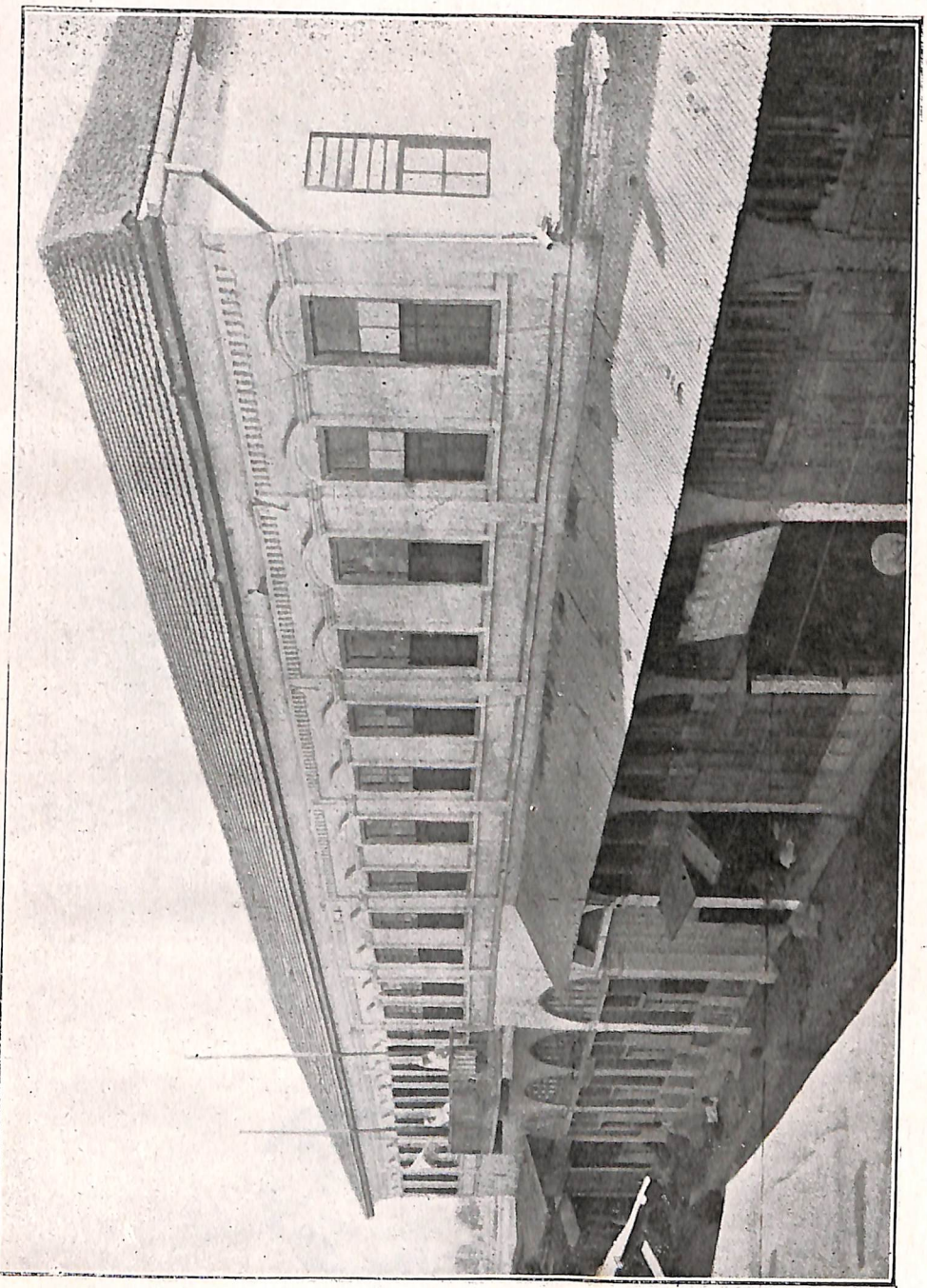
Մարաշի և Հաճընի համար տեղւոյն վրայ գտանք Տօքթ. Պօղոսեան և Տօքթ. Ե. Կարապետեան. Տօքթ. Պօղոսեան զրկուեցաւ Մարաշ, իսկ Տօքթ. Կարապետեան Հաճըն: Երկուքն ալ պարտաճանաչ, անձնուէր, գնահատելի գործունէութիւն ցոյց տուին իրենց պաշտօնին մէջ մինչև մեր մեկնումը:

Իսկ մենք նոյն միջոցին աշխատեցանք Ատանաի մէջ հաստատել նախատեսուած հիւանդանոցը և դարձանատունները: Հիւանդանոցի համար երկար բանակցութիւններ տեղի ունեցան, մեր և Քրանսական զին. իշխանութեան բժշկական

Միջնակարգ դպրոցի պիլոնները Երևանում — Երևանի շրջանային կոնստրուկտիվ ճարտարապետական գործարանի նախագիծը

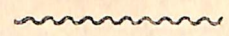

Բժշկական Առաքելությունից անդամներին բժշկիկներ և հիանդուպատները իրենց հետ
 ձեռք կարգ — Ձախեն աջ՝ Օր. Ծ. Սեդան, Տիկ. Ռիսթրոն, Օր. Մասեճյան, Օր. Ղազարյան, Օր. Գալստյան, Օր. Ա. Սեդան
 Նստած — Ձախեն աջ՝ Տիկ. Միսակյան, Տիկ. Գրիգորյան, Տիկ. Հարություն, Տիկ. Ղազարյան, Տիկ. Բաղդասարյան
 Տիկ. Մամուկյան, Տիկ. Ղազարյան

Ճիւղի պետ Տօքթ. Ռօլանի մէջ՝ յարմար շէնք ճը գտնելու
 ճառին: Մեր առաքելութեան համար գրաւուեցաւ Ատանաի
 մէջ ծանօթ, աղտոտութեան տիպար եղող «Տէլի-Մէհմետ»,
 ըսուած խանը. պահ ճը վարանելէ վերջ յուսահատելով էր
 որ ստիպուեցանք գայն ընդունիլ, որովհետեւ Ատանայի
 մէջ հիւանդանոցի յարմար ուրիշ շէնք գտնելն որոշապէս
 անկարելի էր: Վերջապէս այսխանը ճրիաբար ճեր առաքելու-
 թեան տրամադրութեան տակ դրուեցաւ Քրանսական վարչու-
 թեան կողմէ, նախնական ճաքրութիւն ու քանի ճը բաժանումներ
 (խոհանոց, լուսցարան, դեղարան, դարճանատուն) ընել
 տալէ վերջ և ատոնց ճախքերն ալ ուղղակի ինք հոգարով, բան
 ճը որուն համար շնորհապարտ կը մնանք:

Իսկ ճեր կողմէ ամէն ճիգ թափուեցաւ արագ կերպով
 լրացնելու շինութեան և նորոգութեան մնացած բոլոր պէտ-
 քերը ներկ, ճաքրութիւն, հականեխման գորճ, կահաւորում
 ևն.: Ամէն ինչ ի վիճակի գրուելէ և կատարելապէս
 կերպարանափոխուելէ վերջ, հիւանդանոցին դուռներն կըր-
 ցինք բանալ «Հայկական Հիւանդանոց», անունով, Յուլիս
 21ին, այսինքն ճեր Ատանա հասնելէն ճիշտ մէկ ամիս և
 23 օր վերջ:

ԳԼՈՒԽ Ա.

ԲԺՇԿԱԿԱՆ ԱՌԱՔԵԼՈՒԹԵԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԳՈՐԾՈՒՆԷՈՒԹԻՒՆԸ

Ա. ԱՏԱՆԱ

Ատանաի բնակչութիւնը վերջերս մտաւորապէս հարիւր հազարի կը հասնէր՝ որուն մեծամասնութիւնը, կրնանք ըսել կէսէն աւելին, Հայոցմէ կաղծուած է, որոնց կարևոր մէկ մասը տարագրեալներ և գաղթականներ են. ասոնց մէջ Կեսարացիք և Սեբաստացիք մեծ թիւ ճը կը ներկայացնեն:

Հոն՝ մեր առաքելութեան կեդրոնը՝ Հաստատեցինք զլիաւոր Հիւանդանոց-ճայրատուն ճը և երեք դարձանատուններ:

1. ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՅ — ՄԱՅՐԱՏՈՒՆ

Այս Հաստատութիւնը բաղկացած կարգ ճը սենեակներէ ունի 60 անկողին, երկու զլիաւոր ճիւղերով՝ Հիւանդանոց և ճայրատուն: Իւր սրահներուն մէկ քանին մեր նահատակ և զոհուած բժիշկներու անունները կը կրեն, իբր յարգանք անոնց յիշատակին (*):

Հիւանդանոց — Բուն բժշկական ճիւղը ունի երեք բաժիններ՝ ճանկանց բաժին (8 անկողին), կանանց բաժին (17 անկողին) և արանց բաժին (20 անկողին):

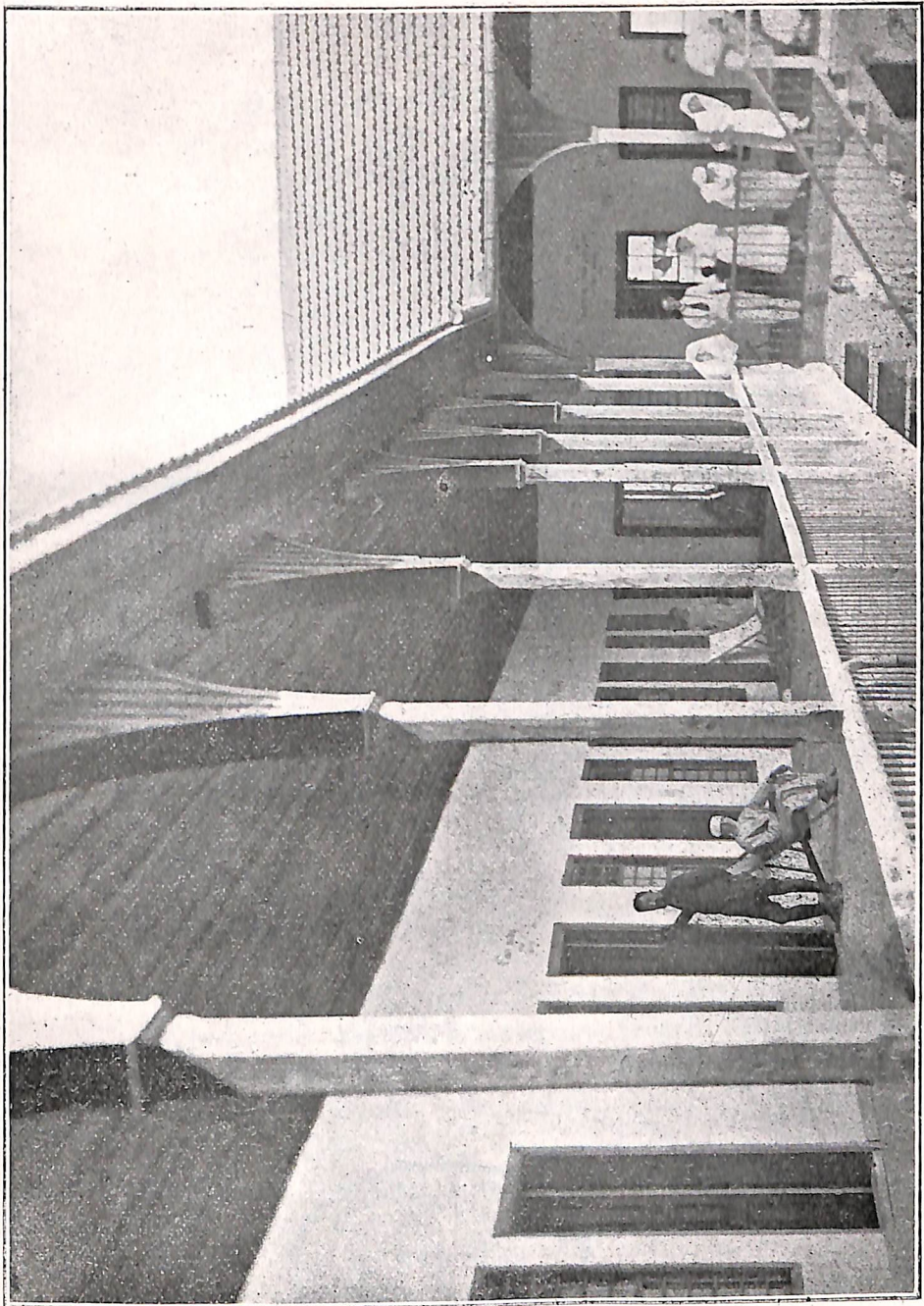
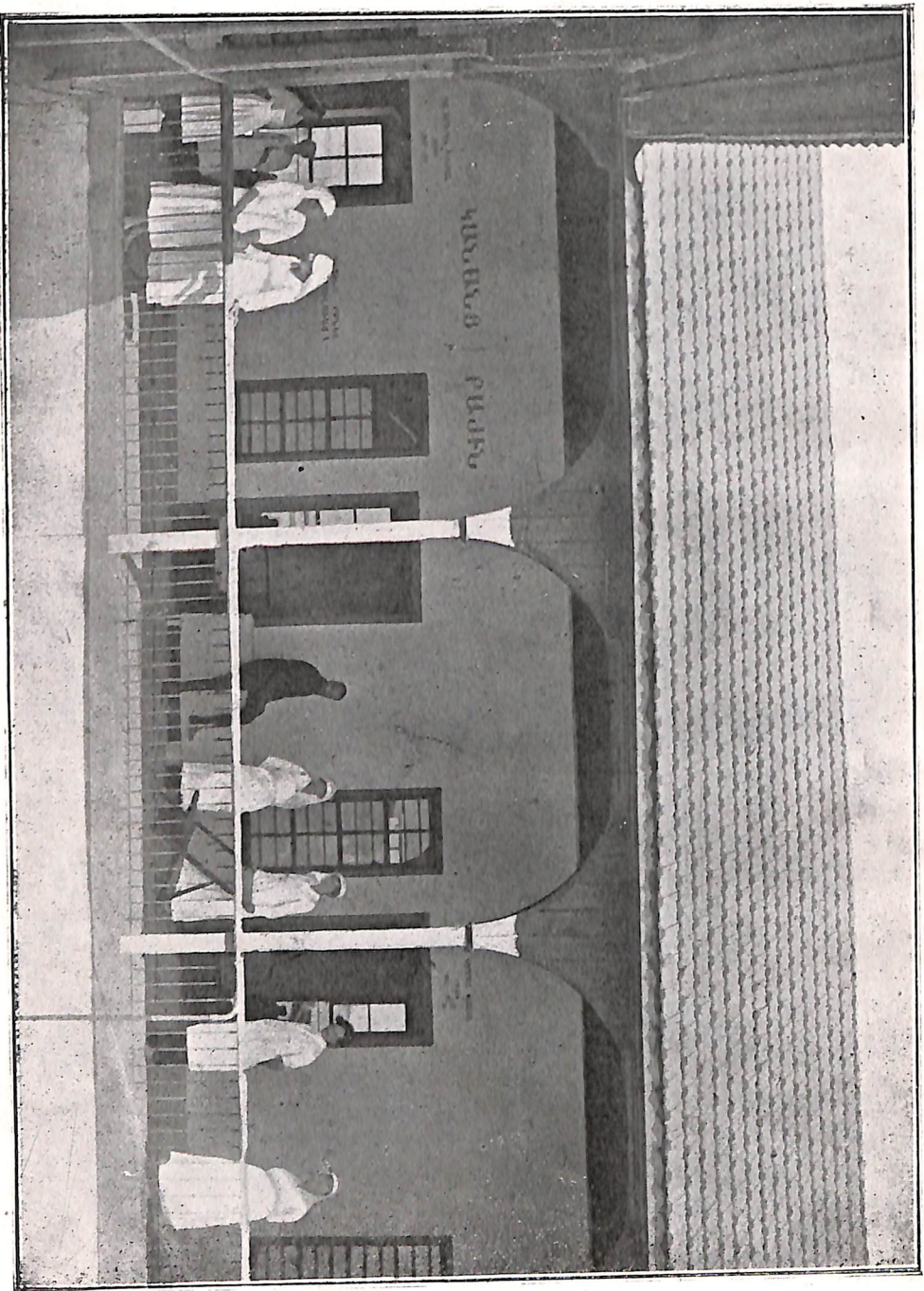
Հիւանդանոց կ'ընդունուին ի ճամնաւորի ներքին Հիւանդութիւններէ տառապողներ. կը դարձանուին նաև վիրաբու-

* Տօրթ. Ագօեան, Տօրթ. Զիւննկիրեան, Տօրթ. Տաղաւարեան Տօրթ. Փաշտեան, Տօրթ. Թիրեարեան, Տօրթ. Ռօլան և Ե. Օր. Ս. Օյան-ճանի, «Հիւանդապահուի»,:

Կառնիսի Հիւանդանոցին կառնիսից բաժնիքը

Կառնիսի Հիւանդանոցին Արանց Բաժնիքը

ժական ճիւղի պատկանող հիւանդներ ծիաջն ստիպողական պարագաներու: Իսկ ճորթային և ավրտիտեան հիւանդութեանք վարակուողները դարձանատանց մէջ կը խնամուին, և ծիաջն անոնք հիւանդանոց կ'ընդունուին երբ իրենց ոտքի վրայ դարձանուծը հնար չէ:

Տեղի անձկութեան պատճառաւ ճանաւոր վիրաբուժական ճիւղ մը չը կրցինք ունենալ, ինչ որ մեր ճրագիրն ալ արդէն նախատեսած էր: Հակառակ ասոր՝ մեր բժշկական բաժնին մէջ կրցինք հաստատել փոքր, համեստ գործողութեան սրահ մը որ նախապէս թեթև գործողութիւններու և վիրադարձանուծի (pansement) յատկացուցած էինք, բայց ձեռք առնուած միջոցներէն քաջալերուելով՝ կարևոր գործողութիւններ ալ երբեմն կը կատարուէին: Միայն ինձ պարտք կը համարիմ յիշեցնել որ մեր խիղճն թոյլ չէր տար աւելի ճանր որովայնահատուծի (laparotomie) նման գործողութիւններ կատարել այդ սրահին մէջ մեր տրամադրած այդ միջոցներով:

Անշուշտ, եթէ ունենայինք վիրաբուժական ճանաւոր բաժին մը՝ իր մէջ պիտի ունենար կատարելապէս ճաքուր, գիտութեան արդի պահանջներու համապատասխանող գործողութեան սրահ մը: Այժմ մեր այդ պակասը կը լրացունեն Ատանայի մէջ գտնուած քաղաքապետական և Ամերիկեան հիւանդանոցներն, որոնք մինչև ցարդ սիրայօժար ընդունած են մեր զրկած այդ կարգի հիւանդները:

Բժշկական բաժինը՝ կասկածելի հիւանդներու համար ունի ճանաւոր մեկուսացման սրահ (salle d'isolement), փոքր գիտական-աշխատանոց (laboratoire) մը: Դժբախտաբար մինչև մեր մեկնումը ոչ մանրադէտ, և ոչ ուրիշ գործիքներ դեռ հասած չէին և այդ պակասը մեզ ամէն օր չափազանց զգալի կ'ըլլար: Ունի նաև բժշկապետի ճանաւ-

ւոր սենեակ ճը փոքր ծառենադարանով, կարևոր զեղարան ճը, դիւանատուն, ջրաբուժական սրահ, բաղնիք նոր ընդունուող հիւանդներու համար, հանդերձարան, ճերմակեղէններու և նորոգութեանց սենեակ, լուսցարան՝ սեպհական զգեստներու ձթերանոցով ճը, ճառան, խոհանոց, մեռեալները պահելու ճասնաւոր սենեակ, ևն:

Ճեմիշները նոր դրութեամբ ճը կարգադրել տուած ենք. կղկղանքները գատուելով ճասնաւոր փուռի ճը ճէջ կ'այրուին և կ'ածխանան: Քաղաքին ճէջ կոյուղի չըլլալուն ճեր այս դրութիւնը կրկնակի առաւելութիւններ կ'ընծայէ: Նախ՝ առողջապահական տեսակէտով՝ բնաջինջ կ'ընէ բոլոր ճանրէներն, և երկրորդ՝ իր արտադրած ջերմութիւնը՝ կը տաքցնէ հիւանդանոցին պէտք եղած ջուրը: Այս նոյն դրութիւնը ֆրանսական վարչութեան կողմէ ալ ուսումնասիրուելով, գաղթականներու քէմբերու ճէջ ևս կիրարկուեցաւ:

Մայրատուն — Հաստատութեան այս ճիւղը “Ռաֆայել Մարկոսեան”, անունը կը կրէ Ազգ. Պատուիրակութեան որոշման համաձայն, իբր երախտագիտութեան նշան Պ. Ռ. Մարկոսեանի այս հաստատութեան ընծայած կարևոր օժանդակութեանը: Ունի 15 անկողին, ճննդաբերութեան սրահ և ճասնաւոր սրահ ճ'ալ նորածիններու համար:

Մայրատան ճէջ կ'ընդունուին և կը խնամուին նաև տղաբերութեան հետեանքով կամ անոր յարակից հիւանդութիւններէ տառապողներ ալ. այս վերջիններուն ճէջ ճասնաւոր տեղ ճը կը գրաւէ “վիժուճ”,ը:

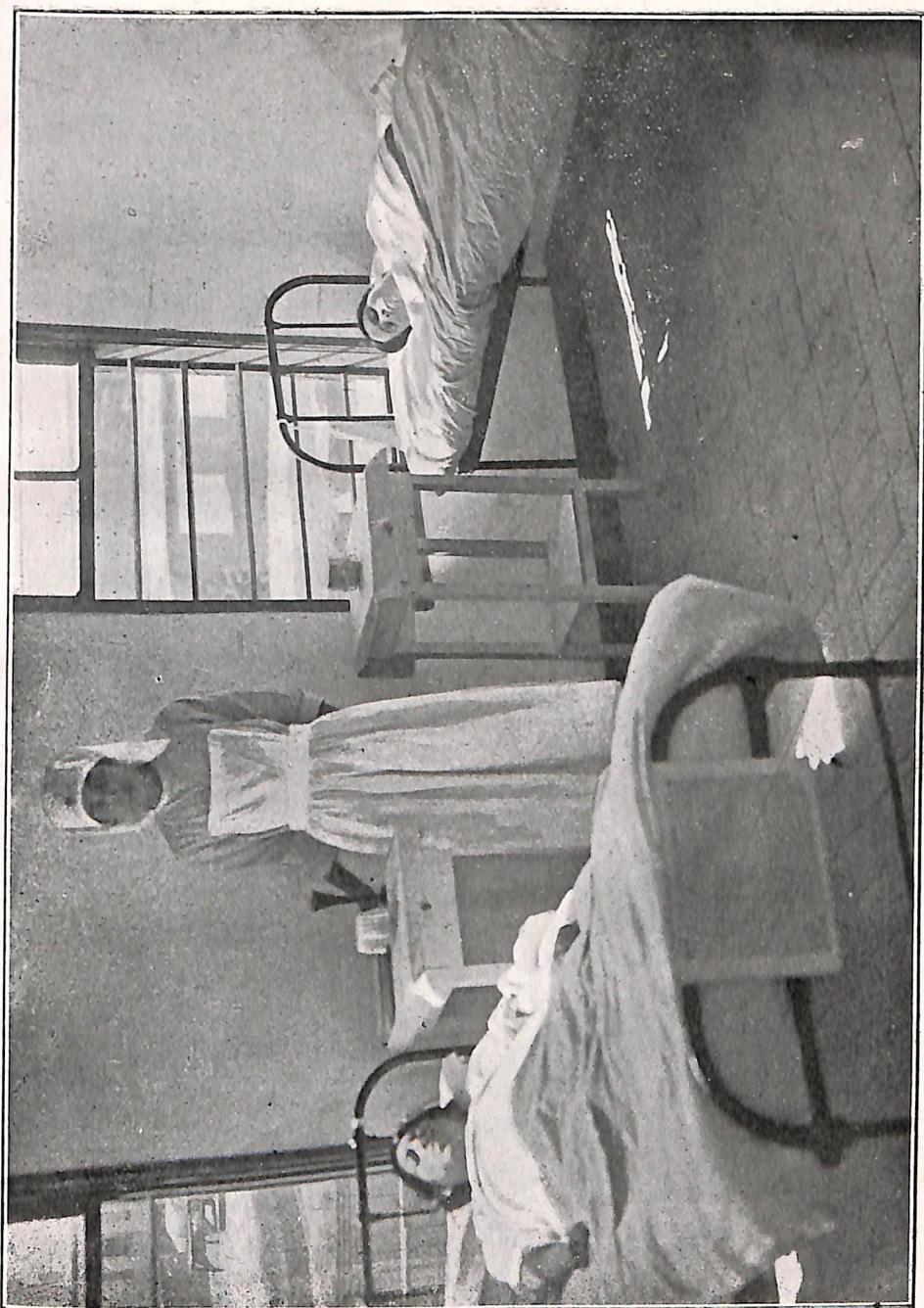
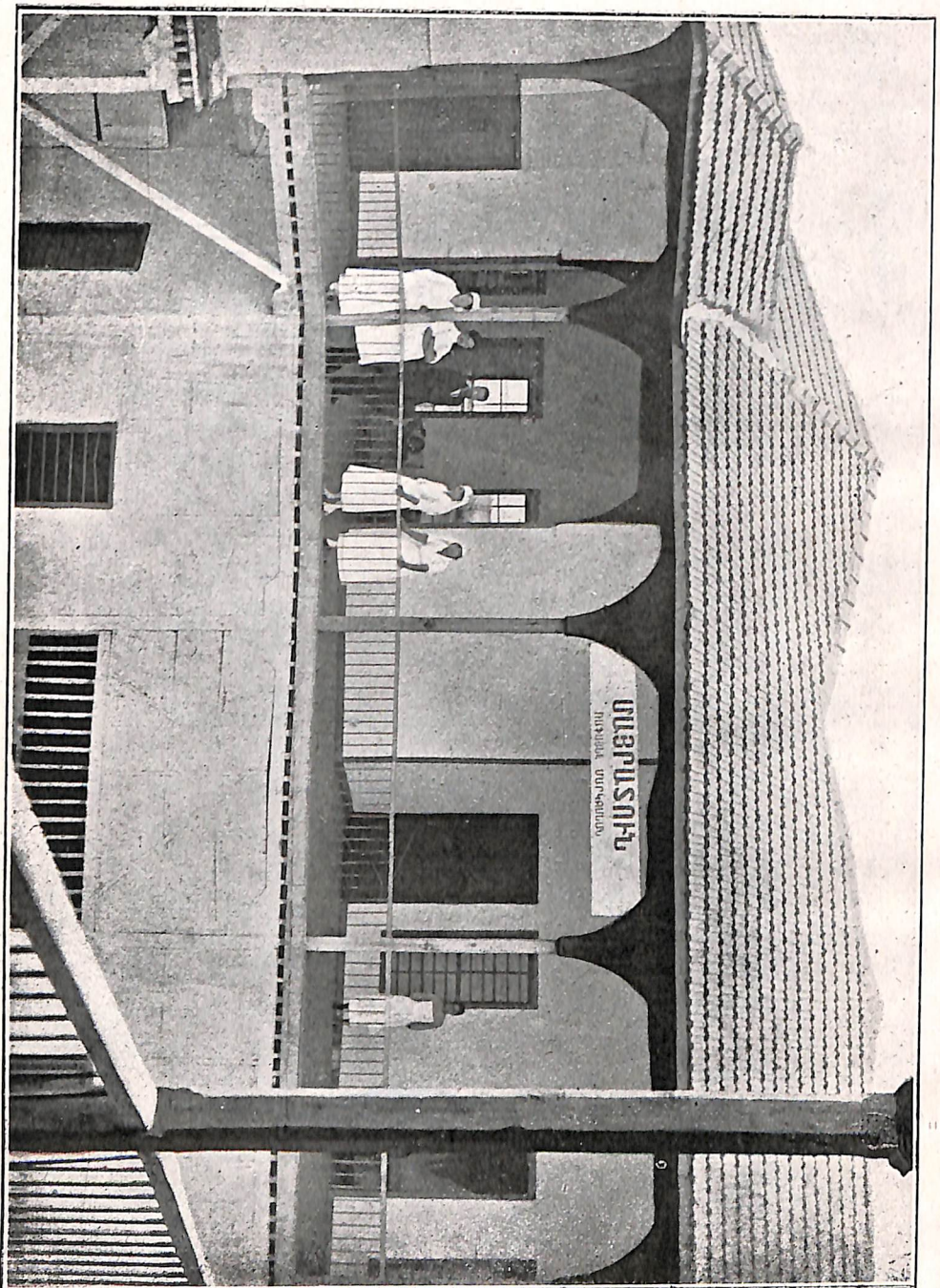
Մայրատունը իր հաստատման առաջին շաբաթներուն ճէջ ճեմ ընդունելութիւն չի գտաւ: Շատ քիչ էր տղաբերութեան համար Մայրատուն ճտնողներուն թիւը և ասոր պատճառը պարզապէս Ատանայի և ճասնաւորաբար ճեր կարօտ-

18903-59

Բժշկական Առաքելություն «Ռաֆայել Մարիտան» Մայրաքաղաքը

Բժշկական Առաքելության Մայրաքաղաքի ցածր հարկերի վարչական սենյակը

եալ գաստարդի կիներուն համար անոր նորութիւնն ըլլալն էր: Բայց ուրախ եմ աւելցունելու որ վերջերը անոնց թիւը զգալապէս բարձրացաւ, շնորհիւ եղած ջանքերուն՝ որոնց ձեռքարկոյր բաժինն ըր ունեցան առաքելութեան հիւանդապահու-հիւներէն Տիկին Հանրմեան և Տիկին Թիւրքեան: Անոնք անձամբ կ'երթային քէմբերու և տուներու ձեռք հասնողերու և առաջնորդելու այն կիներն որ կը դժկամակէին ճայրա-տան ձեռք ձնիլ:

Վստահ եմ որ քիչ ատենէն հանրութիւնը տեսնելով անոր ամենամեծ առաւելութիւններն ու օգուտները, պիտի գնահատէ այդ ազգօգուտ և բարերար հաստատութիւնը:

Պատգոնեութիւն Հիւանդանոցի եւ Մայրատան. — Գլխաւոր Պատգոնեութիւն — Հաստատութեանս բժշկական ճարմինը կը բաղկանայ երեք բժիշկներէ, երկուքը բուն բժշկական բաժնին համար, իսկ երրորդը՝ ճայրատան: Տօքթ. Տամրամեան ստանձնած է արանց բաժինը՝ ջանասէր իր պաշտօնին՝ բժշկական լաւ գործունէութիւնն ըր կը ցուցունէ: Տօքթ. Մնացականեան ճանկանց և կանանց բաժնիներն ունի, իսկ Տօքթ. Քաջբերունի կ'աշխատէր ճայրատան ձեռք: Իրեն յաջորդեց վերջերս Տօքթ. Հայրանեան:

Հիւանդներու այցելութիւններն և քննութիւններն տեղի կ'ունենան ամէն առաւօտ վերոյիշեալ բժիշկներու կողմէ:

Գլխաւոր հիւանդապահուհիներ. —

Օր. Մասէհեան, հսկող երկրորդական պաշտօնէութեան, ստանձնած է նաև հիւանդներու ճուաքի և ելքի, կարասի-ներու, բժշկական-վիրաբուժական ինչքերու և գործիքներու, պահ պրուած դեղերու և իրերու հսկողութիւնը:

Օր. Գարամեան, հսկող հանդերձարանի, ճերմակեղէն-ներու, լուացարանի, խոհանոցի և ճառանի:

Օր. Աշխէն Սէլեան, գլխաւոր Հիւանդապահուհի արանց քաժնին և Հիւանդանոցի դարձանատան:

Օր. Ծաքէ Սէլեան, գլխաւոր Հիւանդապահուհի կանանց և ճանկանց բաժիններու և վիրաբուժական գործողութեան սրահի:

Տիկին Հանըճեան և Տիկին Թիւրքեան, ստանձնած են Մայրատան ընդհանուր հսկողութիւնը և նորածիններու խնամքը:

Օր. Աշխէն և Օր. Ծաքէ Սէլեան, տարագրութենէ վերջ իրենց ուսումն աւարտելով Պէյրութի Ամերիկեան բժշկական վարժարանը, աշխատած են Ամերիկեան Հիւանդանոցի մէջ իբր հիւանդապահուհի. սիրայօժար ընդունելով աշխատել մեր առաքելութեան մօտ, եկան Ատանա: Գիտակից և փորձառու իրենց արուեստին, պարտաճանաչ, անձնուէր և հաստատ իրենց գործունէութեան մէջ, մեծապէս գնահատութեան արժանի են:

Պեճ - դեղագործ — Պետ-դեղագործն է Պ. Սինեմ, որու հսկողութեան տակ խնամօք կը պատրաստուին ոչ միայն Հիւանդանոցիս և Ատանաի դարձանատուներու դեղագիրներն, այլև առաքելութեանս կեդրոնէ դուրս ունեցած բոլոր մասնաճիւղերու զրկուելիք դեղօրայք:

Քարթուղար - Մասակարար — Հիւանդանոցս ունի քարտուղար-մատակարար պաշտօնեայ մը յանձին Պ. Ղազար Նարզիկեանի, որ կը վարէ Հիւանդանոցին մատակարարութեան գործը և ճիւղագամայն առաքելութեան և Հիւանդանոցին ընդհանուր քարտուղարութեան և հաշուակալութեան պաշտօնը:

Մասնաւոր յիշատակութեան արժանի են պետ-դեղագործ Պ. Սինեմ և քարտուղար Պ. Նարզիկեան, որոնք իրենց պաշտօնը, մինչև մեր մեկնումս, խղճատութեամբ կատարած են,

հակառակ իրենց վրայ ծանրաբեռնուած կրկնակի պաշտօններուն:

Երկրորդական պատճեններու — Բժշկական մարմնէն և գլխաւոր Հիւանդապահուհիներէն զատ հաստատութիւնս ունի 26 երկրորդական պաշտօնեաներ, որ յետագայ ցուցակաւ կը ներկայացնենք:

Օգնական հիւանդապահուհի	6
Հիւանդապահ-վիրադարձան	1
Օգնական դեղագործ	2
Գիշերապահ-հիւանդապահուհի	2
Հանդերձարանի պաշտօնեայ	3
Խոհանոցի »	3
Լուացարանի »	2
Ընդհ. մաքրութեան, ճեմիշներու, ջուրի, բաղնիք	6
Գունապան	1

Գումար 26

Հիւանդանոցիս պաշտօնէից այս թիւը չափաւոր է, աւելի բազմութիւն մը ոչ մէկ առաւելութիւն կրնայ ունենայ: Յաճախ դժուարութիւն ունեցանք կարող և խղճահար հիւանդապահուհիներ գտնելու, բայց վերջապէս կարողացանք քանի մը յարմարագոյններ գտնել կամ պատրաստել, որոնցմէ հիւանդապահուհի Օր. Մարիամ և Օր. Ռօզա, ինչպէս նաև հիւանդապահ-վիրադարձան Պ. Տէրունի գովեստի արժանի են իբր պարտաճանաչ, աշխատասէր և գիտակից իրենց պաշտօնին:

2. ԴԱՐՄԱՆԱՏՈՒՆՔ

Ատանաի մէջ Հիւանդանոց-Մայրատունէն զատ, ինչպէս արդէն ըսած ենք, հաստատեցինք նաև երեք դարձանատուն:

ներ: ա. Հիւանդանոցի դարձանատուներ՝ որ լաւ պայճաններով օժտուած է: Ունի երկու քննութեան և ճէկ վերադարձանուծի սրահ, նաև ճէկ սպասման յատուկ սենեակ: բ. Կիւլպէնկեան քէմբի դարձանատուներ * որ իր ճէջ կը պարունակէ 4 անկողինով հիւանդասրահ (infirmierie) ճը ուր կը դարձանուծին պատահական, թեթև տկարութիւն ունեցողներ: Իսկ լուրջ հիւանդութեան նշաններ կրողներն անձիջապէս հիւանդանոց կը փոխադրուին: Այս քէմբին ճէջ 1000ի ճօտ գաղթականներ պատասպարուած են, ինչ որ կ'ապացուցանէ այս դարձանատան օգտակարութիւնը, ճանաւանդ երբ նկատի աւնուի շէնքին փլիված, խարխուլ և աղտոտ վիճակը: Ստիպողական պէտք ճը կը սեպենք այս կացութեան դարձանուծական պէտք է կարևոր նորոգութիւն ճը ընել և այս շէնքը ի վիճակի դնել, և կամ գաղթականներն փոխադրել աւելի առողջապահիկ պայճաններ վայելող տեղ ճը, ինչ որ զըժբախտաբար աւելի դժուար պիտի ըլլայ տեղի անձկութեան պատճառաւ:

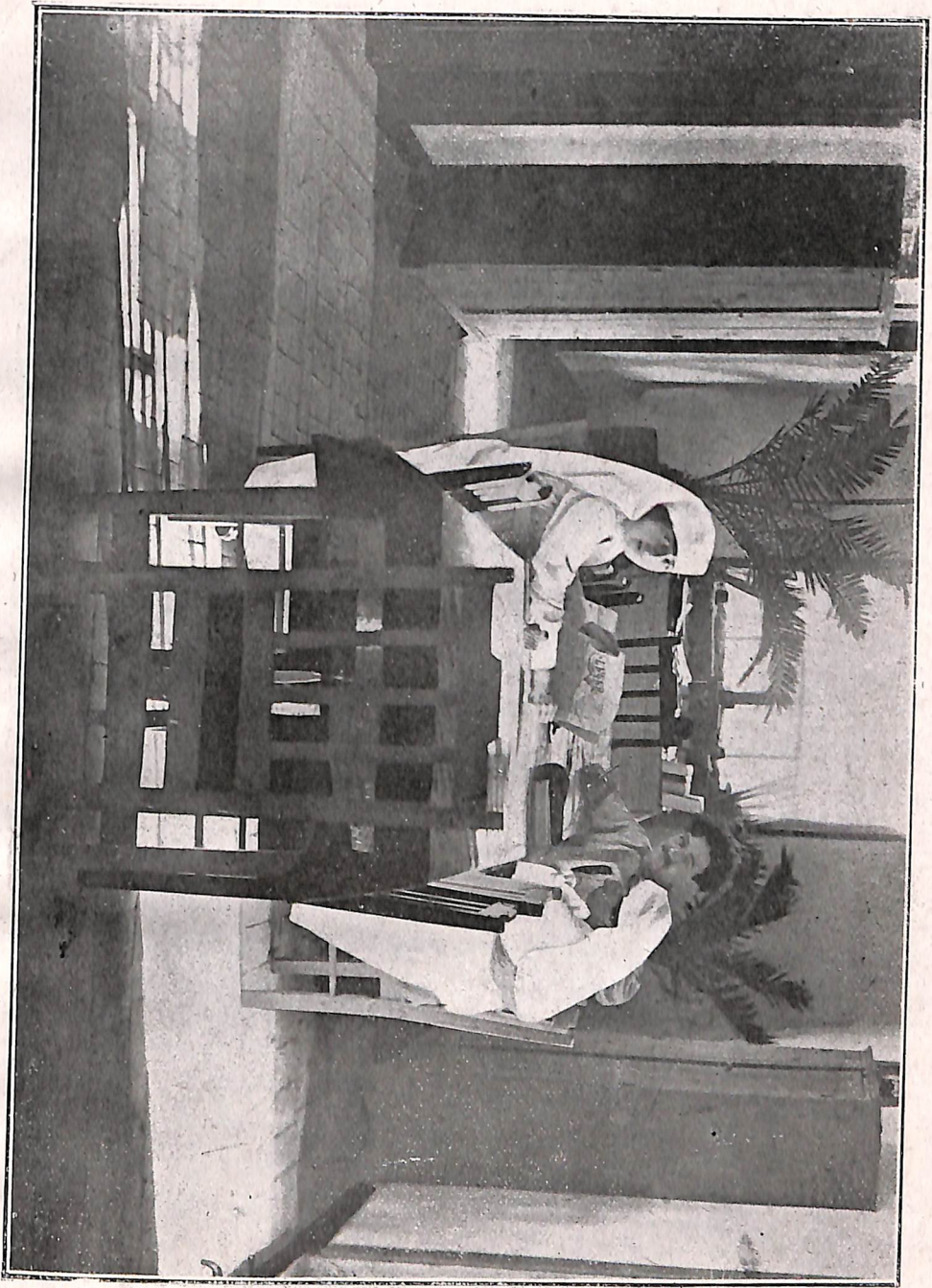
գ. Դարձանատուն ճ'ալ հաստատեցինք Արգարեան քէմբին ճէջ, որ տուեց ճինչև գաղթականներու փոխադրուճը նոր կայարանի ճօտ հաստատուած "Ռօլան.", քէմբը: Այս քէմբին համար Փրանսական Վարչութեան և Ազգ. Միութեան համաճայնութեամբ, ճեր առաքելութենէն անկախ բժիշկ ճը որոշուեցաւ. ճամանակին այս ճասին պէտք եղած բողոքն ըրինք Ազգ. Միութեան ճօտ, որ ճանչցաւ իրեն այս խոշոր սխալը, բայց դժբախտաբար քիչ ճը ուշ:

Մենք ալ ճեռնարկեցինք հաստատել "Չարչափութի" դարձանատուներ, նոյն իսկ ճեր բնակած տան ճէջ, որով առա-

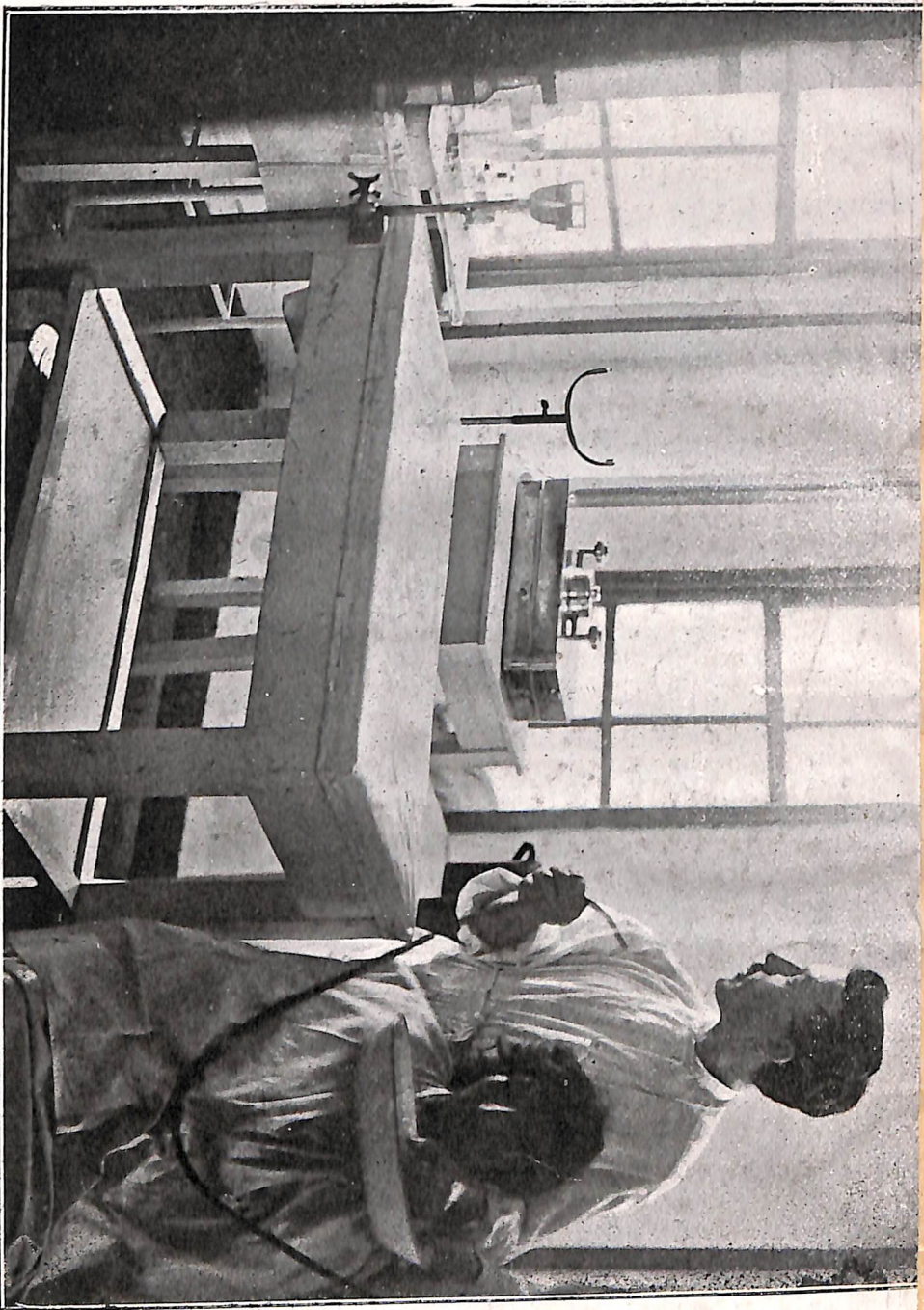
* Այս դարձանատան մէլ յաջորդաբար աշխատեցան Տօրթ-Ուստեան և Տօրթ. Մանկոեան, անոնց մեկնումէն վերջ յաջորդեց Տօրթ. Գրիգորեան:

Հրահանգ — Մայրապահի հրահանգը հաշիկուն աշխատութեան սրահը

Մանակի հրահանգն զրոյնութեան սրահը

բերութիւնս ճիշտ իւր երեք դարձանատուներն պահեց
Ատանաի մէջ: Այս վերջին դարձանատուէն մեծապէս օգ-
տուեցան երկու հայաբնակ թաղերու (Չարչափուք և Ենի-
Մահալլէ)՝ մէջ բնակող հայ կարօտեալներ և գաղթականներ:

Երեք դարձանատուներուն մէջ՝ կրնանք ըսել ճիշին
հաշուով՝ օրական հարիւրէ աւելի հիւանդներ կ'ընդունուին:
Կ'ընդունուին նաև օտարազգի կարօտեալներ առանց ո և է
խորութեան. բայց բժշկական խնամք և դեղորայք ճիշին
մեր հայ կարօտեալներուն և գաղթականներուն կը տրուին,
իսկ օտարազգի հիւանդներ պարզ բժշկական քննութեան
կ'ենթարկուին:

Առաքելութեան բժիշկները կ'այցելեն նաև այն հայ
կարօտեալ հիւանդներու, որոնք իրենց տան մէջ կ'ուզեն և
կրնան դարձանուիլ:

Հիւանդանոցի դարձանատան մէջ ամէն ուրբաթ օր
որոշեալ ժամերուն տեղի կ'ունենայ պատուաստի գործողու-
թիւնը, իսկ ամէն կէս օրէ վերջ՝ բոլոր ներարկումները,
լախածները, վերքերու դարձանուձը, և այլն:

Բաղձալի է որ Առաքելութեան Պ. Պ. բժիշկներն իրենց
պարապոյ ժամերուն ճասնաւոր հոգածութիւն տանին և ձօռէն
հսկեն այս փոքր գործողութիւններուն վրայ, Այս մեծ կարևո-
րութիւն ունի հիւանդութեան դարձանման ելքին համար և ճիւս
կողմէ իրենց շուրջ գտնուող հիւանդապահ կամ հիւանդա-
պահահիւններն ալ օգտուելով աւելի փորձառութիւն կ'ստանան:

3. ԳԵՂԱՐԱՆ

Բժշկական Առաքելութեան ղեղարանը որ հաստատուած
է մեր Ատանաի հիւանդանոցին մէջ՝ կը ծառայէ ոչ ճիւս
հիւանդանոցին և տեղւոյն երեք դարձանատուներու պէտքե-
րուն, այլ և իբր կեդրոնական ղեղարան կը հայթայթէ բո-

լոր Կիլիկիոյ մէջ մեր Առաքելութեան ունեցած ճասնաճիւղերուն պէտք եղած ղեղորայքը:

Գեղարանի Հաստատութենէն (23 Յուլիս) մինչև 15 Սեպտ. պատրաստուած են 3238 ղեղազիրներ, իսկ Աբգարեանի ղեղարանի մէջ (մեր Ատանա Հասնելէն մինչև 23 Յուլիս) Առաքելութեանս տրամադրած ղեղերով պատրաստուած ղեղազիրներու թիւը 6389ի Հասած է. գումար՝ 9627:

Ատնցմէ դուրս կը մնան, Առաքելութեան ճասնաճիւղերու, Տարսն, Միսիս-Օսմանիէ-Ճիհան, Տէօրթ-Յօլ, Միս, Մարաշ, Հաճըն, Պաղջէ, Մերսին, ևն. զրկուած ղեղորայք, զոր մօտաւորապէս կը Համապատասխանեն 8500 ղեղազիրներու, ըստ բժիշկներու տեղեկագրաց:

Բ. ՏԱՐՍՈՆ

Տարսնի Հայ բնակչութեան թիւը մօտաւորապէս 5000 է. տեղացի կարօտեալներու և գաղթականներու թիւը՝ 2000ի մօտ. իսկ որբերուն թիւը, Համեմատաբար ուրիշ տեղերու, աւելի քիչ է:

Նախապէս Հոս Հաստատեցինք դարձանատուն մը սրուն բժշկական պաշտօնը յանձնեցինք Տօքթ. Քաջբերունիի, որ քիչ օրէն Հեռանալով, իրեն յաջորդեց Տօքթ. Հայրանեան:

Տարսնի Տիկնանց Կարծիր Խաչի Ընկերութիւնը միացած Հայ Բարեգործ. Ընդհ. Միութեան՝ ուղեց մեր Առաքելութեան օժանդակութեամբ 8-10 անկողինով Հիւանդանոց մը Հաստատել: Այս մասին երկար բանակցութիւններ տեղի ունեցան. Բայց դժբախտաբար այս երկու մարմիններուն մէջ Համաձայնութիւն մը անկարելի դառնալով՝ Բարեգործականը բոլորովին գործէ քաշուեցաւ: Տիկնանց Կարծիր Խաչի

Ընկերութիւնը առանձին մնալով, դիմում ըրաւ Փրանսական Կառավարչին և անոր աջակցութեամբ Հաստատեց Հիւանդանոցը՝ Մարօնիթներու առաջնորդարանի շէնքին մէջ: Առաքելութիւնս պէտք եղած օժանդակութիւնը բերաւ այդ Հիւանդանոցին. տրամադրեց բժիշկ, ղեղորայք, բաւականաչափ առարկաներ և բժշկական գործիքներ, ևն:

Հիւանդանոցը լաւ պայմաններով օժտուած է, բայց սպասուած գործունէութիւնը ցոյց չէ տուած: Մեր մէկէ աւելի այցելութիւններուն Հազիւ երկու երէք Հիւանդներ միայն տեսանք Հիւանդանոցին մէջ. անկողիններու կարևոր մասը պարապ կը մնար: Արդէն մենք այդ նախատեսած էինք, գիտնալով որ քաղաքին մէջ կար Քաղաքապետական կարևոր Հիւանդանոց մը, ուր Հայ Հիւանդներն ալ կ'ընդունուէին:

Նոյնը չպիտի ըսենք դարձանատան Համար, որ մեծ օգտակարութիւն ունեցած է. և ուր միջին Հաշուով օրական 25-30 Հիւանդներ կը քննուին ու կը խնամուին: Մինչև Օգոստ. ամսոյ վերջը 727 Հիւանդներ խնամուած են պէտք եղած ղեղորայքը ստանալով, ըստ Տօքթ. Հայրանեանի տեղեկագրին:

**

Գ. ՏէՕՐԹ-ՅՕԼ

Տէօրթ-Յօլ զուտ Հայաբնակ քաղաք մըն է: Ունի մօտաւորապէս 6000 բնակիչ, 600ի մօտ գաղթականներ և 700 որբեր. այս վերջիններէն 200էն քիչ աւելին միայն պատասպարուած են «Քէլէկեան», որբանոցին մէջ, իսկ մնացեալները ցըրուած են ընտանիքներու մօտ:

Տէօրթ-Յօլի մէջ Հաստատեցինք դարձանատուն մը, որուն բժշկական պաշտօնը տրուեցաւ Տօքթ. Մարգիսեանի

Քիչ օրէն Տօքթ. Սարգիսեան մեկնելով, իրեն յաջորդեց Տօքթ. Վարդանեան որուն ընկերացաւ, Սեպտ. ամսոյ վերջերը, իր կինը, Տիկին Վարդանեան, իբր Հիւանդապահուհի Տօքթ. Վարդանեան՝ իր համառօտ տեղեկագրով մեզ կը ծանօթացնէ, մինչև Օգոստ. ամսոյ վերջ՝ 945 Հիւանդներ խնամած ըլլալն, որոնց 765ը դարձանատան իսկ 180ը իրենց սեպհական տան մէջ:

Տէօրթ-Յօլի մէջ հիմնուեցաւ 12 անկողինով Հիւանդանոց մը մեր Առաքելութեան բժշկ. անօրէնութեան տակ և Հայ. Բարեգործ. Ընդհ. Միութեան օժանդակութեամբ: Բարեգործականը հաստատութեան նախնական պէտքերէն զատ կը հոգայ նաև Հիւանդանոցին առօրեայ ծախքերը, իսկ Առաքելութիւնս կը տրամադրէ բժիշկ, Հիւանդապահուհի, դեղորայք, բժշկական և վիրաբուժական առարկաներ, գործիչներ, ևն:

Հիւանդանոցի բացումը մեր մեկնելէն քիչ առաջ տեղի ունեցած ըլլալուն՝ չենք կարող իր գործունէութեան մասին ո և է տեղեկութիւն տալ:

**

Դ. ՃԻՀԱՆ - ՕՍՄԱՆԻԷ - ՄԻՍԻՍ

Հայէպ-Ատանա երկաթուղիի գծին վրայ գտնուող այս երեք վայրերը իրարու մօտ, և հայ բնակչութեան թիւը, համեմատաբար ուրիշ տեղերու, շատ քիչ ըլլալուն համար (Օսմանիէ 800ի մօտ, Ճիհան 300, Միսիս 150) շրջուն բժիշկ մը կարգեցինք՝ Տօքթ. Զամարեան:

Յաւարի է ըսել որ հոն լուրջ գործունէութիւն մը չը կրցինք ունենալ:

**

Ե. ՀԱՃՐՆ

Հաճընի հայ բնակչութեան հաղիւ մէկ չորրորդը կրցած է վերադառնալ ճննդավայր, մօտաւորապէս 6000, որոնց 4500ը կարօտեալներ են. հոն ունինք նաև 600ի մօտ որբեր:

Յուլիս ամսոյ վերջերը հաստատեցինք դարձանատուն մը՝ որուն բժիշկի պաշտօնը յանձնուեցաւ Տօքթ. Ե. Կարապետեանի: Անձնուէր և խղճամիտ՝ կարճ ժամանակամիջոցի մէջ կրցած է բոլոր Հաճընցիներուն վստահութիւնը շահիլ և լաւ գործունէութիւն մը ցոյց տալ:

Մինչև Օգոստ. ամսոյ վերջը՝ 884 Հիւանդներ խնամուած և 283 փոքր գործողութիւններ և վիրադարձանումներ կատարուած են:

Վերջերս Հաճըն փոխադրուեցաւ Հայ. Բարեգործ. Ընդհ. Միութեան Դամասկոսի 20 անկողինով Հիւանդանոցը. այժմ այդ հաստատութիւնը Առաքելութեան օժանդակութեամբ մեր բժշկական անօրինութեան տակ կը գործէ:

Վստահելի է որ այս աղգօգուտ հաստատութիւնը մեծ ծառայութիւն պիտի մատուցանէ մեր կարօտեալ Հիւանդներուն և որբերուն:

**

Զ. ՄԱՐԱՇ

Մարաշ իր շրջակայ գիւղերով 25000ի մօտ հայ բնակչութիւն մը ունի, առանց Զէյթուն և Ֆրնուզ հաշուելու: Կարօտեալներէն 3000ի մօտ իրենց տան մէջ ապրելով նպաստ կ'տանան Անգ. Կառավարութեան: Ամերիկեան Կարմիր Խաչի զանազան հաստատութիւններու մէջ 700ի չափ որբեր և այրիներ ունինք: Իսկ Հայ Որբախնամի հաստատութեան օրբերու թիւը 80ի մօտ կը հասնի:

Բժշկական Առաքելութիւնս Մարաշի մէջ ունի իր դարձանատունը որուն բժշկական պաշտօնը ստանձնած է Տօքթ. Ա. Պօղոսեան, որուն գործունէութեան և անձնուիրութեան մասին ճիշտ գովեստներ լսած ենք Մարաշցիներու կողմէ:

Մինչև Օգոստ. ամսոյ վերջ դարձանատան մէջ խնամուած Հիւանդներու թիւը 3624ի հասած է, ըստ Տօքթ. Պօղոսեանի վիճակագրութեան :

Մարաշի մէջ ձեռնարկած ենք հաստատել ուղղակի Առաքելութեանս սեպհական միջոցներով, հիւանդանոց մը՝ 20 անկողինով: Այս մասին պէտք եղած հրահանքներն ու միջոցներն տրուած են Տօքթ. Պօղոսեանի՝ փութացնելու համար նախնական պատրաստութիւնները: Դժբախտաբար մինչև մեր մեկնումն դեռ հասած չէին Եւրոպայէն մեզ զրկուած անկողիններն, որոնց մէկ մասը Մարաշի այս հիւանդանոցին յատկացուցած էինք:

Ապահովաբար այս հաստատութիւնն ալ մեծ օգտակարութիւն պիտի ունենայ և բարիք մը պիտի ըլլայ Մարաշի մեր կարօտեալ ժողովուրդին:

***

Է. Ս Ի Ս

Միսի հայ ազգաբնակչութեան թիւը ճօտաւորապէս 5000ի կը հասնի, ունի 20 անկողինով Քաղաքապետական հիւանդանոց մը: Միսի մէջ կան երկու հայ բժիշկ և երկու դեղարան:

Բժշկական Առաքելութիւնս ձեռնարկած էր Միսի մէջ դարձանատուն մը հաստատել, զոր յաջողեցաւ Սեպտեմբերի սկիզբն: Այդ բժշկական պաշտօնին կոչուեցաւ, Ազգ. Միութեան յանձնարարութեամբ, տեղացի բժիշկ Տօքթ. Փաշտպեղեան՝ իբր օգնական բժիշկ Առաքելութեան:

Մէկ ամսուան ընթացքին 177 հիւանդներ դարձանուած են հոն:

***

Ը. Պ Ա Ղ Զ Է

Պողջէ իր շրջակայ գիւղերով ունի 2000է աւելի հայութիւն մը:

Վերջերս հոն հաստատեցինք դարձանատուն մը, որուն բժիշկ կարգուեցաւ Տօքթ. Լ. Քիւրքճեան: Հաստատութիւնս դեռ շատ նոր ըլլալուն ուէ անդեկազիր չենք ստացած իր գործունէութեան մասին:

***

Թ. ԶԵՅԹՈՅՆ - ՔԷՍԱՊ - ՍՈՒԷՏԻԷ - ՄԵՐՄԻՆ

Ձեռնարկած ենք այս վայրերուն մէջ ալ դարձանատուններ հաստատել, բժիշկ և դեղորայք ղրկել:

Ձէյթունի համար արդէն բանակցութեան մէջ կը գրտնուէինք Տօքթ. Տէր-Ստեփանեանի հետ որ Մարաշ կը գտնուէր և մեզ յանձնարարուած էր Առաքելութեանս անդամներէն և Մարաշի դարձանատան բժիշկ Տօքթ. Պօղոսեանի կողմէ: Իսկ Քեսապի և Սուէտիայի համար բանակցութիւններ առաջ կը տարուին այդ տեղերու Ազգ. Միութեանց հետ:

Մերսինի մէջ Հայ. Բարեգործ. Ընդհ. Միութիւնը հաստատած է 12 անկողինով հիւանդանոց-դարձանատուն մը, Տօքթ. Բէճէպեանի ղեկավարութեան տակ: Առանց վարանելու հոս կը վկայենք այս հաստատութեան լաւ կազմակերպութեան, ծաքրութեան, օգտակար և գնահատելի գործունէութեան մասին: Այս հաստատութեան մէջ ալ Առաքելութիւնս

ունեցած է իր հաճեստ բաժինը, հայթայթելով 4 անկողին
և բաւականաչափ դեղորայք:

**

Ուրեմն, կրնանք համառօտել և ըսել որ Առաքելութիւնս
զոյզն ժամանակամիջոցի ճը ճէջ կրցած է կարևոր գործու-
նէութիւն ճը ցոյց տալ՝ հաստատելով գլխաւոր հիւանդանոց-
Մայրատուն ճը Ատանա, և 10 դարձանատուններ Կիլիկիոյ
զանազան վայրերուն ճէջ. ձեռնարկած է նաև հաստատել
հիւանդանոց ճը Մարաշի ճէջ և 3 դարձանատուններ՝ Զէյ-
թուն, Քէսապ և Սուէտիա:

Առաքելութեան կարևոր օժանդակութեամբն է որ հաս-
տատուած են Հայ. Բարեգործ. Բնդհ. Միութեան և Տարսնի
Տիկնանց Կարմիր Խաչի հիւանդանոցներն: Ուրեմն կրնանք
ըսել թէ այժմ Կիլիկիոյ կարևոր շրջաններու ճէջ, Առաքե-
լութեանս բժշկական անօրէնութեան տակ, ունինք 6 հիւան-
դանոցներ և 14 դարձանատուններ, որոնց վրայ հստատու-
թեամբ կը տեսնենք Հայկական Կարմիր Խաչի ծածանումն:

Ահա՛ Առաքելութեանս եռամսեայ գործունէութեան ար-
դիւնքը:

Գ Լ Ո Ի Խ Բ.

ՀԱՇՈՒԵՏՈՒՈՒԹԻՒՆ

Այս տեղեկագրին կցուած հաշուեկշիւէն կը տեսնուի
որ ճինչև օգոստոս 31, Առաքելութիւնս ունեցած է՝ եօթա-
նասուն երկու հազար չորս հարիւր քառասուն և իննը Քրանգ
և իննսունը հինգ սանթիմ * (72449 Քր. 95 սն.) ճուաք, և
վաթսուն-ութը հազար ութը հարիւր իննսուն երեք Քրանգ
և եօթանասունը հինգ սանթիմ (68893 Քր. 75 սն.) կըք:

Եթէ այս ընդհանուր ճախքի գումարէն հանենք Օր.
Մասէհեանի որբերու յատկացուելու համար մեր վճարած 2000
Քր.ի գումարը, կը մնայ 66893 Քր. 75 սն.:

Այս վերջի գումարին ճէջ կը ճանան Առաքելութեանս
ճանապարհի, պանդոկի, սնունդի, տան վարձքի ճախքերը
(14863 Քր. 25 սն.), ինչպէս նաև հիւանդանոցի հաստատ-
ճան բոլոր նախնական ճախքերը, հիւանդանոցի նորոգու-
թեան և տեղաւորճան համար (6678 Քր. 45 սն.), հիւանդա-
նոցի կահաւորճան, անկողիններու ևն. (10,070 Քր. 75 սն.):

Եթէ այս նախնական և հիմնական ճախքերու գամարն
այ հանելու ըլլանք ճեղ կը մնայ 35281 Քր. 30 սն., որով
կրցած ենք քսան հազարէ աւելի հիւանդներ խնամել:

Գալով հիւանդանոցին, 41 օրուան ճէջ (21 Յուլիս
Օգոստ. 31) սնունդի և երկրորդական պաշտօնէից ամսաթու-
շակներու վճարուած գումարը կը հասնի 11632 Քր. 35 սն.
որ ըսել է ամէն ճէկ անկողինի համար օրական 4 Քր. 73 սն.:
Իսկ միայն սնունդի համար 9342 Քր. 05 սն. որ կ'ընէ

* Այս գումարէն դուրս կը մնայ, Կիլիկիա մեզ կանխող
Առաքելութեան հինգ բժիշկներու ստացած 28000 Քր.ի գումարը
որուն հաշիւը մեզ տրուած ճէ:

օրական 3 Փր. 80 սն.: Նոյն ժամանակաճիւղոցին Հիւանդա-
նոցի ճէջ դարձանուած են 163 Հիւանդներ և անցուցած են
ճօտաւորապէս 1630 օրեր, միջին հաշուով 10 օր մնալով,
ինչ որ կ'ունենանք օրական ծախք իւրաքանչիւր Հիւանդի
համար 5 Փր. 73 սն.: Եթէ աւելցնենք պաշտօնէից
թիւն ալ որոնք սնունդ կ'ունեն հիւանդանոցիս ճէջ կ'ունե-
նանք (36 պ.թ. × 41 օր.) + 1630, (3106 օր)
օրական 3 Փր.: Սակայն պէտք է յիշել որ Հիւանդա-
նոցը նոր հաստատուած ըլլալով որոշ եզրակացութիւն ճը
չենք կրնար քաղել դեռ: Լուրջ բաղդատական ուսումնասիրու-
թիւն ճը ընելու համար պէտք է ձեռքի տակ ունենալ տա-
րեկան կամ գոնէ վեց ամսեայ վիճակագրութիւն ճը:

Բայց եթէ նկատի առնուի Կիլիկիոյ այժմու չափազանց
սղութիւնը, տնտեսական տաղնապալից վիճակը և ճանաւանդ
զբաճափոխութեան հետեանքով եղած տարբերութիւնը, աւելորդ
է ըսել որ առաջելութեան տնտեսապէս տուած տրդիւնքն
ալ շատ գոհացուցիչ կրնայ նկատուիլ:

Բ Ժ Շ Կ Ա Կ Ա Ն Ա Ռ Ա Ք Ե Լ Ո Ի Թ Ե Ա Ն
4 Մ Ե Ե Ի Ս — 0 Գ Ո Ս Տ Ո Ս 31
(1919)

Հատուեցիւիցն ամփոփումը*

Մուտք	Փր. սն.	Ելք	Փր. սն.	
Փարիզի Ազգ. Պատուիրակութենէն Ձեռնագրան մուտք	71820, 629,95	Ճանապարհածախս Առաքելութեան Առաքելութեան բնակարանի, սնունդի, պանդոկի ևն, ծախս Առանաթի ճէջ Բժիշկներու, Հիւանդապահ Հոգիներու և պաշտօնէից անապահանջ Հիւանդանոցի նորոգութեան, տեղափոխման, կահաւորման Հիւանդանոցի սնունդի	10008,70 4954,05 20771,55	
		՝ ղեկորայք և գանդ. ծախս Երկրորդ. պաշտօն. ամսնը.	16749,20 9342,05 2777,90	
		Օր. Մասհէհանի վճարուած որբերու համար	2290,30	
			2000	
			68893,75	
			3556,20	
Պուճար	72449,95	Պուճար	72449,95	

* Այս հաշուեկէտի գումարը որպէս կը մնան Փարիզի մէջ եղած ղեկորայք եւ բժշկական, վերաբու-
թական գործիքներու ծախսերը:

ԳԼՈՒԽ Գ.

ՀԻՒԱՆԴՊ ԵՒ ՀԻՒԱՆԴՈՒԹԻՒՆՔ

1. Հիւանդաց քիւր

Բժշկ. Առաքելութեան՝ Ատանա Հասնէլէ մինչև Օգոստ. 31, իր գործունէութեան այս կարճ ժամանակամիջոցին մէջ դարձանաճ Հիւանդներու թիւը ճօտաւորապէս 25000ի կը Հասնի: Իժբախտաբար միայն 18078 Հիւանդներու արձանագրութիւններն կրցած ենք ունենալ, որոնց 9595ը Ատանաի մէջ խնամուած, իսկ մնացած 8580ը Կիլիկիոյ զանազան վայրերու մէջ՝ Տարսոս 727, Տէօրթ-Յօլ 945, Հաճըն 884, Ճիհան-Օսմանիէ 2400, Մարաշ 3624:

Հիւանդներու կարևոր մէկ մասին արձանագրութիւններն չ'ունենալուս պատճառն այն է որ մեր ձեռք առած կազմակերպութենէ առաջ Կիլիկիա մեղ կանխող Առաքելութեան բժիշկ անդամներն ուէ արձանագրութիւն ունեցած չեն, ինչ որ շատ ցաւալի է: Նոյն իսկ մենք ևս մեծ դժուարութիւններ ունեցանք, մեղ պէտք եղող արձանագրութեան տոմարները, ցուցաթուղթերն ևն., ժամանակին մեր ձեռքին տակ չ'ունենալուս համար:

Ցանկալի է ասկէ վերջ դարձանուած Հիւանդներու և Հիւանդութեանց մասին աւելի ճշգրիտ և մանրամասն արձանագրութիւններ ունենալ՝ ա՛յս մէկէ աւելի տեսակէտներով իր մեծ կարևորութիւնը ունի: Նախ՝ այս արձանագրութիւնները կը կազմեն մեր համարատուութեան հիմն, այն ժողովրդեան ճօտ որ իր նուիրատուութեամբ և առատաձեռնութեամբ կը հոգայ այս հաստատութեան ծախքերն, ցոյց տալով անոնց եղած գոհողութեանց արդիւնքը, հրաւիրելով այսպէս անոնց համար

կրութիւնը այս ազգային գթութեան ամենակարևոր գործին նկատմամբ: Երկրորդ՝ անոնք մեծ օգտակարութիւն ունին բժշկական ու գիտական տեսակէտով. հոն պատկերացած կը տեսնուին բոլոր եղած ջանքերն, գործին ուղղութիւնն ու արդիւնքը և ատով կ'ստեղծուի բաղդատական գործունէութիւն ճը որուն համաձայն Առաքելութիւնը կ'ուղղէ իր աշխատութիւններն, ձգտելով միշտ աւելի օգտակար ըլլալ իրեն խնամոց յանձնուած տարագրեալ թշուառ Հիւանդներուն և Ազգիս որ այժմ աւելի քան երբեք պէտք ունի իւր գաւակաց:

2. ՀԻՒԱՆԴՈՒԹԻՒՆՔ

Մեղի համար մեծ բարեբախտութիւն մ'է հոս յայտարարել թէ՛ բոլոր Կիլիկիոյ մէջ մեր գործունէութեան միջոցին ու է մանր համաճարակ տեղի ունեցած չէ, ոչ բժաւոր ժանտատենդ (typhus), ոչ մաղձացաւ (choléra), ոչ ալ ժանտախտ (peste). հակառակ տիրած ամենաթշուառ կացութեան, դժբախտ տեղահանութեան, հարկը հազար գաղթականներու տեղափոխութեան շարժուն վիճակին, բնակավայրի, սնունդի, հագուստի պակասութեան, հակառակ յոգնած, մաշած ու հիւժած տարագրեալներու ամենամեծ թուոյն:

Միայն պէտք է յիշենք այն երկու կասկածելի դէպքերն որ տեղի ունեցան. մին Հաճընի մէջ՝ ուր այր հիւանդ ճը մաղձացաւի (choléra) կասկածելի նշաններով կը մեռնի, բայց անմիջական բժշկական քննութիւն ճը կ'եզրակացունէ որ այդ մահուան պատճառն թունաւորուած ճը եղած էր և ոչ թէ բօլերա. . . Երկրորդ դէպքն պատահեցաւ նոյն իսկ Ատանաի մէջ, Չարչափուք թաղը, երիտասարդ կին ճը «բօլերա»ի կասկածելի նշաններով մեր Առաքելութեան Հիւանդանոցն կը փոխադրուի ուր բժշկական լուրջ քննութիւն ճը

Հիւանդին «քօլերա» է բռնուած ըլլալը կ'որոշէ, ինչ որ մանրէաբանական զննութեամբ ալ կը հաստատուի: Վարակեալը Հիւանդանոցի մէջ լաւ ճը ճեկուսացուելով կը դարմանուի և կը բուժուի: Նոյն ատեն առողջապահական խիստ միջոցներ անմիջապէս ձեռք կ'առնենք իր բնական տան և թաղին մէջ, համախորուրդ Պրանսական զին. իշխանութեան և այսպէսով երկրորդ դէպք ճը չը տեսնելու բարեբախտութիւն ունեցանք ճինչև մեր մեկնումը:

Գծբախտաբար նոյնը չի պիտի կարենանք ըսել այս դիպուածական համաճարակներէն դուրս տիրող ճի բանի տեղական, վարակիչ ու փոխանցելի Հիւանդութիւններու մասին: Ստորև նշանակուած ցուցակէն կը տեսնուի անոնց յոճախութեան համեմատութիւնը և աարածման աստիճանը:

Ընդհանուր ցուցակ դարձանեալ հիւանդութեանց* Բժէկ. Առախելութեան հաստատութեանց մէջ
(1919 Յուլիս 23էն --- 31 Օգոստոս 1919)

Հիւանդաց ճանճամանդ թանչը հիւնդթ. աչքի հիւնդթ. ւորթթ. սիֆիլիս Աղեաց որևոժ
Ընդհ. գծ. paludisme dysenterie maladies des yeux maladies syphilitis vers intestinaux
de la peau

Ստանա	Տղթ. Գրեգորեան	157	4	44	460	46	15
Մանկեան	854	201	3	76	471	4	21
Մնացականեան	200	47	30	30	22	40	9
Տառնականեան	835	287	9	74	109	55	18
Էւաշքերտի	507	446	5	43	63	75	18
Պողոսեան	3624	1093	38	259	273	186	
Կարապետեան	884	590	64	64	105	74	40
Հայրանեան	727	339	20	29	25	6	
Գամաբեան	2400					5	
Վարդանեան	945	333	18	50		12	113
Գուժար	11526	3193	97	666	928	440	186
Համեմատութիւն		35 0/0	1,2 0/0	7,3 0/0	44,3 0/0	3,8 0/0	4,2 0/0

* Այս ցուցակէն դուրս կը մնան Սիւս, Պաղէ, Զէյթուն, Բեաապ, Սուէփիս, Մերսին, որոնց վիճակացոյցներն դեռ չենք առաջած. նոյնպէս կարելի թիւ մը հիւանդներ, որոնք մեր կազմակերպութենէն առաջ խնամուած ըլլալով ուրէ արձանագրութիւն չեն կրն:

** Մտաւորապէս ասոնց կէտք, այսինքն 50 առ հարիւր քուէ վարակուած է:

Հ Ի Ի Ա Ն Դ Ա Ն Ո Յ — Մ Ա Յ Բ Ա Տ Ո Ի Ն

41 Օ Ր Ո Ւ Ա Ն Վ Ի Ճ Ա Կ Ա Յ Ո Յ Յ Ը

21 Յուլիս — Օգոստ. 31

(1919)

	Մուտք Հիւ. Ելք Հիւ. 31 Օգոս. Մեռ. թիւ
Արանց բաժին	83 63 18 2
Կանանց „	45 29 14 2
Մանկանց „	18 10 5 3
Մայրատուն	17 12 3 2
	<hr/> 163 114 40 9

Այս ցուցակին մէջ կը տեսնուի որ ընդունուած 163 հիւանդներու միայն 9ը մեռած են, որ ըսել է 5½ 0/0: Ասոնցմէ քանիններ ճահմարձ վիճակի մէջ հիւանդանոց բերուած ըլլալով հանդերձ, մեր հաստատութեան մեռեալներու համեմատութիւնը շատ թեթեւ է բաղդատելով ուրիշ հիւանդանոցներու: Ասոր գլխաւոր պատճառը հիւանդանոցին անկողիններու կարևոր մէկ մասը "ճալարիա" ունեցողներէ զրաւուած ըլլալն է, գրեթէ 50 0/0:

Արդէն ու է գործնական եզրակացութիւն չէ կարելի հասնել մեր գործունէութեան այս կարճ ժամանակամիջոցի արդիւնքէն:

Հիւանդանոցի մէջ դարմանուած գլխաւոր հիւանդութեանց ցուցակը

Ընդհ. Մալա-Թանչք Միֆի-Վիրա-Զանդն-գումար ըրա լիս բուժական հիւանդ. Palu- Dysen- Sy- Chirur- Divers disme terie philis gie

Արանց բաժին	83	48	4	2	8	21
Կանանց »	45	18	3	2	6	16
Մանկանց »	18	9	1	—	3	5
	<hr/> 146	<hr/> 75	<hr/> 8	<hr/> 4	<hr/> 17	<hr/> 42

Մինչև Օգոստ. 31 ճայրատան մէջ ընդունուած են 17 կլինիկ որոնց 7 միայն ճննդաբերութեան համար և 5ը "վիժուժի" ծանր հետևանքներու պատճառաւ: Վերջերս ճննդաբերութեան համար ճայրատուն ղիճողներու թիւն զգալապէս աւելցած են, 7 ճննդաբերութիւն տեղի ունեցաւ մէկ շաբթուան մէջ, ինչ որ շատ ուրախալի և յուսալից է:

Վերոգրեալ ցուցակները մեզ կը պատկերացունեն թէ, Գիլիկիոյ բոլոր շրջաններու մէջ տիրող գլխաւոր հիւանդութիւնները գրեթէ միօրինակ են:

Ասոնք յաճախութեան կարգաւ կրնան դասակարգուիլ սպայէս.

Մալարիա կամ ճահճատենդ (Paludisme)	35 0/0
Մորթալին հիւանդութիւնք (Maladies de la peau)	11,3 0/0
Աչքի » (Maladies des yeux)	7,3 0/0
Աղեաց որդեր (Vers intestinaux)	4,2 0/0
Միֆիլիս կամ ֆրանկախտ (Syphilis)	3,8 0/0
Թանչք (Dysenterie)	1,2 0/0

Կ'ուղեմ քիչ ճը ծանրանալ այս բանի ճը Հիւանդութեանց վրայ որ ճանաւոր տեղ ճը կը բռնեն Կիլիկիոյ տեղական Հիւանդութեանց շարքին ճէջ և որոնց դէմ լրջօրէն պայքարելն մենք անհրաժեշտ կը տեսնենք:

Ա. Մալարիա կամ ճահնասեղը (Paludisme), որ մեր ցուցակներու ճէջ առաջին տեղը կը գրուէ՝ կրնանք ըսել որ Կիլիկիոյ տեղական Հիւանդութեանց ամենէն վարակիչ և ամենէն տարածուած Հիւանդութիւնն է: Մեր Առաքելութեան ճօտ խնամուած 9126 Հիւանդներու թուոյն 1/3էն աւելին, 3193ը ճալարիաէ բռնուած են որ ըսել է 35 0/0 Համեմատութեամբ:

Սովորաբար տեսնուած է թէ որչափ Հասարակած գօտիի ճօտենալու ըլլանք, նոյնչափ այդ երկիրներուն ճէջ ճալարիան իր ճանրութեամբ և յաճախութեամբ կը սաստկանայ: Որչափ որ Կիլիկիա աշխարհագրական 36°-38° (Հիււ. լայն. և 31°—36° արևել. երկայն.) և կլիմայական (+ 25° և + 15° Հաւասարաշերճութեան գիծերու ճէջ է, ըստ Րօշարի դասակարգութեան) դիրքով տաք կլիմայի կը պատկանի, իր ճէջ տիրող ճալարիան շատ ճանր տեսակը չէ, աւելի դասական ճևերով ճեղ կը ներկայանար, ինչ որ ճենք տեսանք: Աճենէն սովորական ճևերը՝ «ընդհատօտենդ» (f. intermittentes), «նուազող տ.» (f. remittentes) և «անընդհատ տ.» (f. continues), պարզ երեքօրեայ (terce simple), «պարզ չորեքօրեայ» (quarte simple), «ամենօրեայ» (quotidienne):

Եստ անգամ ստամոքսի ճանր խանդարում ճը անոր կ'ընկերանայ և երբեմն դայն կը կանխէ, երբեմն պնդութիւն, երբեմն փորհարութիւն, փայճաղը ճիշտ զգայուն և գերաճում փայճաղի անպակաս է: Իսկ ջերմութիւնը շատ քիչ անգամ 39°—40°էն վեր կը բարձրանայ:

Երբեմն « ապականիչ նոպայ » ի (accès pernicieux) դէպքեր ալ կը տեսնուին. ասոր պատճառն յաճախ կիզիչ արևու տակ անսովոր աշխատութիւն ճը և կամ ալքօօլամոլութիւնն է:

Իսկ « չար երեքօրեայ » (tierce maligne), « կրկնակ չորեքօրեայ » (quarte double), « կրկնակ ամենօրեայ » (double quotidienne), գրեթէ գոյութիւն չ'ունին, ասոնք աւելի շատ տաք երկիրներու յատուկ են:

Գալով ճահճատենդի ախտահտքերը (séquelles) եղող՝ անարիւնութիւն, ախտաժէտութիւն, փայճաղի գերաճում (splénomégalie) յաճախ կը տեսնուին:

Կիլիկիոյ ճէջ ճալարիաի պատճառ եղողը կլիմայի տաքութիւնը, օդին կամ երկրին խոնաւութիւնը, Հողին անթափանցութիւնը, ճահճ'ներու գոյութիւնը չէ. անոնք նպաստաւոր արտադրիչ պատճառներ կրնան Համարուիլ, անթիւ և անհամար ճժեղներու ճնունդ տալով:

Այս ճժեղներէն « անօֆելին » (anophelines) կոչուած տեսակին ճիայն էզն է որ ճիջնորդի դերը կը կատարէ ճալարիաի փոխանցման ճէջ: Ան իր ցեղին պահպանման բնածին ճղուճով արիւնակեր (hématophage) դարճած է, Հակառակ իր արուին՝ որ ճիշտ բուսակեր (phytophage) ճ'է: Իր ճէջ ճուերու դարգացման Համար արիւնը իրեն անհրաժեշտ ըլլալով ճինքը կը գրգռէ խայթել ճարդը:

Մինչև ցարդ եղած գիտական Հետազօտութիւնները ցոյց կու տան որ ճալարիաի ախտածին գորճիչը Լալլրանի արիւնաէր ճանրակենդանն (hématozoaire) է: Ան ճիայն կ'ապրի, կ'աճի, կը բազմանայ, կը ճևափոխուի ճարդկային արեան կարճիւր գնդիկներու և « անօֆելին » ի ճարմնոյն ճէջ:

Երկրի ճը ջուրը, օղը կամ Հողը չէ որ կը պարունակէ իր ճէջ ճալարիաի ճնունդ տուող ճանտածին Հիւթը, գոր եր-

կար տարիներ բոլոր դիտումներ, նոյն իսկ մեր օրով քանի մը յաճառ, յետադէմ միտքեր այս անհիմն վարդապետութիւնը պաշտպանած են:

Այսօր յայտնի իրականութիւն մ'է, որ երբ երկրի մը մէջ քաղաքակրթութիւնը չէ մտած և որուն հողը անխնամ, անմշակ մնացած է, տեղի կու տայ անհամար մժեղներու բազմապատկուելուն և ծաւալման, որոնց միջոցաւ մալարիան կը տարածուի: Նոյնը կրնանք ըսել Կիլիկիոյ համար, որուն եզական ամենաբարեբեր և արգասաւոր դաշտը, տարիներէ ի վեր, անմշակ մնացած է թուրք վարչութեան ճիրաններուն տակ. հազիւ իր մշակելի հողերուն 1/7ը մշակուած է:

Վստահ կրնանք ըլլալ որ ծօտաւոր ապագային երբ Կիլիկիոյ վիճակը քաղաքականապէս, վարչականապէս բարեփոխուի և քաղաքակրթութիւնը մուտք գտնէ, ապահովաբար քիչ տարիներ վերջ, կը տեսնենք մալարիաի անհետացումը, շնորհիւ հողերու մշակութեան զարգացման:

Ուր որ քաղաքակրթութիւնը մուտք գտնէ մալարիա կ'անհետանայ, անոր միակ թշնամին հողերու մշակութիւնն է:

Մինչև որ այդ բաղձալի օրն մեզ հասնի, պէտք է, մեր ձեռքի տակ ունեցած բոլոր միջոցներով անոր դէմ պայքարիլ: Ան հիւանդութիւն մը ըլլալէ աւելի մեր ազգին համար մեծ ահարկու աղէտ մըն է:

Լուրջ միջոցներ պէտք է ձեռք առնել, ժողովուրդին առողջապահական կրթութեան մեծապէս հոգ տանիլ, կազմել ժողովրդական դասախօսութիւններ, հրատարակել պարզ, համառօտ, ժողովուրդին դիւրամատչելի լեզուով թերթիկներ որ տան ծանօթութիւններ այդ հիւանդութեան մտունդ տուող պատճառներուն և անոնց կանխարգելիչ միջոցներուն վրայ և անոնք ճիւղաբար, առատօրէն ժողովուրդին մէջ բաշխել: Մժեղարգիչ (moustiquaire) ի գործածութիւնը բաջալերել ժողո-

վրդի ամէն խաւերու մէջ և կարօտեալ դասակարգին ճիւղաբար հայթայթել պէտք եղած « քինին » ը (quinine):

Վերջապէս, մէկ խօսքով, պէտք է լուրջ կազմակերպեալ պայքար մղել մեր այս երկրորդ թշնամին եղող « մալարիա » ի դէմ, ինչ որ անհրաժեշտ նուիրական պարտականութիւն մ'է: Փրկել հայ ժողովուրդին բեկորներն եղող այն մասը որ այսօր աւելի քան երբեք մեզ համար թանկագին է:

Ապա թէ ոչ պիտի տեսնենք մալարիաի քանդիչ, աւերիչ, այլասերիչ դերը մեր ժողովուրդին վրայ, տկարացնելով անոր ոյժերը. անոր նկարագիրը. կասեցնելով մեր տղայոց ծօտ ֆիզիզական և մտաւորական զարգացումն որ կրնայ ապագային պատճառ ըլլալ մեր բոլոր ժողովուրդին այլասերման:

Ահա՛ կը տեսնենք թէ ինչ մեծ կարևորութիւն ունի այս հարցը մեզ համար, ըլլայ բժշկական, ըլլայ ինկերական ու աշխարհի բազմակողմանի տեսակէտով:

Բ. Սիֆիլիս կամ Ֆրանկալիս (syphilis).— Կիլիկիոյ մէջ տիրող սիֆիլիսը իր շուրջ բաւական աղմուկ հանեց և բոլոր հայ թերթերու մէջ ալ արձագանգ գտաւ: Անմիջապէս, համարձակօրէն, կրնամ ձեզ հանդարտեցունել. այս մասին չափազանցութիւն կար, չ'ըսելու համար որ անհիմն էին այդ տարածուած սարսափեցուցիչ լուրերը: Արդէն, քիչ վերջ, մեր հիւանդներու թիւերը ճարտասանօրէն պիտի խօսին և ձեզ պիտի ցուցունեն, լուսաբանեն այս հարցին իրականութիւնը:

Ուրեմն ի՛նչ էր այս աղմուկներուն պատճառը: Փարիզէ մեկնելէ առաջ մենք ալ նոյն տխուր տպաւորութիւնը կը կրէինք. բայց երբ տեղւոյն վրայ տեսանք և լուրջօրէն ուսումնասիրեցինք, սա եզրակացութեան հասանք որ իրողութիւնը չափազանցուած և ճշմարտութիւնը խեղա-

թիւրուած էր՝ հետևեալ երեք գլխաւոր պատճառներու ազդեցութեան տակ:

1. Չեմ գիտեր ի՞նչ պատճառներով, միջավայրի ազդեցութեամբ, տիրող մտայնութեամբ, հիւանդութիւնը ընդհանրապէս գաղտնի չի մնար. ինչ որ սովորաբար ամէն տեղ ատոր հակառակն է: Երբ մէկը սիֆիլիսէ բռնուած է՝ բոլորին ծանօթ է. ամէն ոք գիտէ թէ այսինչը կամ այնինչը վարակուած է: Եթէ անոնցմէ մի քանիներ տեղ մը հաւաքուած տեսնուին՝ կրնանք եզրակացունել թէ ժողովուրդն ի՞նչ ազդեցութիւն կը կրէ:

Հոս անտեղի կը գտնեմ ուսումնասիրել այն հարցը թէ պէ՞տք է կամ ոչ սիֆիլիսը գաղտնի պահել և ոչ ալ կ'ուզեմ քննադատութեան մտնել, այլ պարզապէս ցոյց կու տամ եղբւրքիւնք: 2. Երկրորդ պատճառը՝ աւելի տխուր, աւելի յուղիչ, աւելի ցաւալի է. կարգ մը դեռահաս, անմեղ 14-15 տարեկան տղջիկներու բռնաբարումն բարբարոս վայրագ թուրք գազաններէն, որոնք չը բաւականալով այդ անմեղներու պատինն միայն պղծել, անոնց անարատ արիւնն ալ ապականած, թունաւորած են սիֆիլիսով, անշուշտ ասոնցմէ մէկը տեսնողը ի՞նչ սարսուռ, ի՞նչ ազդեցութիւն կը կրէ. այս տեսակ տխուր դէպք մը 100-1000 սիֆիլիսէ վարակեալներու տպաւորութիւն կը թողու մարդու վրայ: 3. Իսկ երրորդ պատճառը բոլորովին տարբեր, անհատական գործ, շահու խնդիր է. երբ թուրքո-գերման բանակը Պաղեստինի մէջ չարաչար պարտուելով ետ կը քաշուին Սուրիոյ մէջ կը թողու պատերազմական մթերք, դեղորայք են. որոնց մէջ նաև բաւականաչափ «Նէօսալվարսան» (Neosalvarsan, 914): Չենք գիտեր ինչպէս կ'ըլլայ ատոնք մասնաւորներու ձեռք անցնելով կ'ուզեն շահագործել: Անշուշտ անոնց համար ամէն միջոց բնական էր և չէին քաշուեր

ամէն կողմ տարածել թէ սիֆիլիսը մեծ աւերներ կը գործէ:

Ահա թէ ինչպէս այս երեք գլխաւոր պատճառները միանալով՝ այլափոխած էին ճշմարտութիւնը:

Հիմա տեսնենք, փնտռենք, քննենք թէ՛ ի՞նչ չափով ու ձևով մեզ ներկայացած է սիֆիլիսը: Կիլիկիոյ բոլոր շրջաններու մեր առաքելութեան հաստատութեանց մէջ դարձանուած և արձանագրուած 11526 հիւանդներէն՝ միայն 440ը սիֆիլիսէ վարակուած էր, այսինքն 3,8 0/0 համեմատութեամբ:

Այս 3,8 0/0ը միջին թիւ մ'է բոլոր Կիլիկիոյ համար: Եթէ առնենք զատ զատ վայրեր, ըստ մեր ընդհանուր ցուցակին, հետևեալ համեմատութիւնները կ'ունենանք.

Ատանա	157	սիֆիլիս	2942	հիւանդ վրայ	5,33 0/0
Մարաշ	186	»	3624	»	» 5,13 0/0
Հաճըն	74	»	884	»	» 8,14 0/0
Տարսոն	6	»	727	»	» 0,82 0/0
Ճիհան-Օսմանիէ	5	»	2000	»	» 0,21 0/0
Տէօրթ-Եօլ	12	»	945	»	» 1,28 0/0

Այս բաղադատական ցուցակը մեզ ցոյց կու տայ թէ՛ ամենէն վարակուած վայրը Հաճըն է 8,14 0/0 համեմատութեամբ, ինչ որ նշանակելի է: Յետոյ կու գայ՝ Ատանա՝ 5,33 0/0, Մարաշ՝ 5,13 0/0, Տէօրթ-Եօլ՝ 1,28 0/0, Տարսոն՝ 0,82 0/0 և Ճիհան-Օսմանիէ՝ 0,21 0/0:

Անշուշտ, այս թիւերը դարհուրեցուցիչ են ամեն անոնց համար որ անտեղեակ և անփորձ են այս հարցի մասին: Բայց անոնք որ լաւ ծանօթութիւն ունին այս հիւանդութեան վրայ և զայն լաւ ուսումնասիրած են, գիտեն այդ հիւանդութեան տարածման գորութիւնը և գործած բազմադիմի չարիք-

ները: Սիֆիլիսը, գրեթէ ամբողջ ճարդկային ախտաբանութեան
ձէջ ամենէն ընդարձակ և ամենէն կարևոր տեղը կը գրաւէ:

Եթէ Համեմատութեան դնենք այն թիւերու հետ, զոր
Ֆուրնիէի և Ճօն-Րէյմօնի նման աշխարհահռչակ ճասնա-
գէտներ մեզ կու տան, այն պտեն կը տեսնենք տարբերու-
թիւնը: Ֆուրնիէ 16 0/0 կը հաշուէ Փարիզի համար սի-
ֆիլիսի համեմատութիւնը, իսկ Ճօն-Րէյմօն Լոնտոնի և
Պերլինի համար 10 0/0: Անոնք առողջ ճարդոց թիւն ալ
ընդհանուր համեմատութեան հաշույն ձէջ կ'առնեն:

Պէտք է նաև նկատել որ, պատերազմէն առաջ, արդէն
թուրքիոյ ներքին գաւառներու ճասնաւորաբար Քասթա-
ճունիի, Էնկիրիի և Ատանաի ձէջ, սիֆիլիսը չափազանց տա-
րածուած էր:

Կիլիկիոյ ձէջ տեսնուած սիֆիլիսը ճասնաւոր հանգա-
ճանք ճը չունի: Ան դասական, սովորական ձևերով կ'արտա-
յայտուի և բարեբախտաբար տաք երկիրներու ձէջ տեսնուած
ճասնաւոր ժանտութիւնը (malignité) չունի:

Առաքելութեանս դարձանատուններու և հիւանդանոց-
ներու ձէջ խնամուած այդ հիւանդներուն կարևոր ճասը՝
սիֆիլիսի առաջին և երկրորդ շրջաններուն կը վերաբերի:
Այս կէտը ճասնաւոր ուշադրութեան առարկայ պէտք է ըլ-
լայ: Որչափ որ ուզեցինք ցուցունել սիֆիլիսի շուրջ եղած
աղմուկին չափազանցուած և անտեղի ըլլալը, մենք երբեք
չէինք խորհած անոր դէմ պայքարը դադրեցնելու: Ընդհա-
կառակը, աւելի քան երբեք, պէտք է պայքարիլ և ճիշտ
պայքարիլ մեր բոլոր Իոյժով և ճիջոցներով, ընկերային այդ
աւերիչ և սլլասերիչ հիւանդութեան դէմ, քանի որ մեր
հայրութեան գլխաւոր ճասը անապակ և ճաքուր մնացած է:
Պէտք է անհատական ազդեցիկ, զօրեղ դարձանուծին ճիւ-
ցընել հաւաքական, ժողովրդային, կանխարգելիչ և խիստ,

քայց բանաւոր, ճիջոցներ՝ կրթական, վարչական և բարոյա-
կան հիմերու վրայ հաստատուած: Ազգային պտրտականու-
թիւն ճըն է այս:

Գ.- Աչի հիւանդութիւնք (Maladies des yeux)- Կիլիկ-
իոյ ձէջ աչքի հիւանդութիւնները, դժբախտաբար, բաւական
ճաւայ գտած են: Մեր ցուցակներէն կը տեսնուի որ 9126
հիւանդներէն 666ը կը տառապին աչքի զանազան հիւանդու-
թիւններէ, այսինքն 7,3 0/0ը:

Ասոնց ձէջ տեղական հանգամանք ունեցողը "Դրագօճա,"
(trachome) կամ (conjunctivite granuleuse) ն է, նա
ճանօթ է ամենուն և տաք երկիրներու յատուկ դրոշմը կը
կրէ, իր ճանր հետեանքներով:

Կան նաև պարզ գօնժօնքդիվիթներ (c. catarrhale) և
կօնօգօգսիք (c. gonococcique): Ասոնք առաջինին չափ
յաճախ չեն տեսնուիր:

Ասոնց ճնունդ տուող պատճառն է՝ առողջապահական
ճիջոցներու պակասը, անճաքրութիւնը և ամէն տեսակ
զրկանքը:

Մասնաւոր ուշադրութեան առարկայ պէտք է դարձնել
որբանոցներու ձէջ գտնուող ճանուկներուն և քէճբերու ձէջ
խճողուած տարագրեալներուն վրայ, որոնք երբեմն վարակ-
ուած կ'ըլլան աչքի այս տարափոխիկ հիւանդութիւններով:

Դ. Մորթային հիւանդութիւնք (Maladies de la peau)-
Նոյնպէս ասոնք ալ, սովորաբար անճաքրութեան և զրկանքի
հետեանք են և յաճախ կը տեսնուին մեր հիւանդներու ձէջ՝
11,3 0/0 համեմատութեամբ: Մեր ցուցակներուն համե-
ճատ 928 ճորթային հիւանդութենէ տառապողներ կային՝
8181 հիւանդներու վրայ:

Ատոնց գրեթէ կէսը՝ 50 0/0 քոսէ (gale) վարակուած էր: Այս քոսի հարցը ճասնաւոր ուշադրութեան արժանի է: Անհրաժեշտ է բաւականաչափ ճերմակեղէն, հագուստեղէն ուղարկել, և, ճասնաւորապէս, լաւ կարևոր շարժուն ջեռոց (étuve mobile) ձը, որ գոյութիւն չ'ունի Կիլիկիոյ մէջ:

Մենք համոզուած ենք որ, առանց հականեխական միջոցներու, քոսը ճիշտն պարզ դեղերով անհետացնելն անհնարին է, գոնէ արդի մեր ունեցած գիտական, դեղաբանական միջոցներով, չ'ըսելու համար ցնորք ձը:

Այս մորթային հիւանութեանց շարքին մէջ մէկ քանիներ ալ կան, որ վարակուած են Հալէպի պալարէ (bouton d'Alep), ասոնց բոլորն ալ Հալէպէն վերադառնողներ են, զիջաւորաբար տղաներ: Մենք չը տեսնք դէպք ձը, որ այդ պալարը ծնունդ առած ըլլար Կիլիկիոյ, գոնէ Ատանայի շրջականերուն մէջ:

Ե.- Աղեաց որդեր (Vers intestinaux) — Ատոնք, մեր հիւանդներուն՝ 4,2 0/0 ը կը կազմեն: Ամենէն յաճախակի տեսնուածներն՝ երկգորդ (tœnia), աղբոտոտ (ascaride lombricoïde) և սրածայր որդ (oxyure vermiculaire) կոչուածներն են: Ատոնք ունէ ճասնայատկութիւն չ'ունին. ինչպէս ամէն տեղ, պարզապէս աննդական, առողջապահական յոռի վիճակէն առաջ կու գան:

Չ. Թանջբ (Dysenterie) — Թանջբը՝ Կիլիկիոյ տեղական մնայուն, վարակիչ և տարափոխիկ հիւանդութիւններէն մին է: Երբեմն կը սաստկանայ, երբեմն կը քիչնայ, բայց երբեք բոլորովին չ'անհետանար: Աճառուան վերջը ու աշնան սկիզբը Թանջբէ վարակուողներու թիւը կը շատնայ: Մեր հոն գտնուած ատեն մեծ ծաւալում չունեցաւ: Մեր արձանագրութիւններուն մէջ 1,2 0/0 համեմատութեամբ կը ներկայանայ,

այսինքն 8042 հիւանդներէն ճիշտ 97ը Թանջբէ բռնուած էր:

Տեսածնիս շատ ծանր անսակը չ'էր ու յաճախ բժշկելի, երբ կանուխէն զօրեղ ազդեցիկ դարձան ձը տեղի ունենայ: Ցաւալի է, որ տուրթ և ատեն չը կրցինք ունենալ ճանրէաբանական լուրջ հետազոտութիւններ կատարել զայն բնորոշելու: Բայց մեր ուսումնասիրած հիւանդներէն և մեր տրամադրած դարձանման գոհացուցիչ և լաւ արդիւնքէն համոզուած՝ կրնանք եզրակացնել որ Կիլիկիոյ մէջ տիրող Թանջբը « ամիպիէն » (dysenterie amibienne) է, որ ընթացքը նշանները, արտայտութիւններն ու ձևը կը վկայեն « ամիպիէն » ըլլալուն: Բացի անոր հետեանքներէն լեարդի թարախային բորբոքումը (hépatite suppurée կամ absès du foie) որ շատ քիչ անգամ կը տեսնուի Կիլիկիոյ շրջաններու մէջ:

Բայց, ասով չ'ենք ուզեր ըսել որ, « պասիլլէր » Թանջբը (dysenterie bacillaire) գոյութիւն չը կրնար ունենալ Կիլիկիոյ մէջ: Բաղձալի է որ լուրջ ճանրէաբանական հետազոտութիւններ կատարուին՝ լուսաբանելու և աւելի ճշգրիտ, յայտնի տեղեկութիւններ ստանալու համար այս մասին: Նաև շատ հետաքրքիր է գիտնալ և ուսումնասիրել ճահճատենդի և Թանջբի փոխադարձ ազդեցութիւնը, իրենց մէջ գոյութիւն ունեցող կապը կամ խնամիւթիւնը, եթէ կայ, և ճանաւանդ մէկը ճիւսին վրայ ունեցած գրգռիչ դերը: Երբեմն՝ այս երկու հիւանդութիւնները ճիւսոյն ատեն մէկ անձի վրայ կը տեսնուին. երբեմն, Թանջբն է որ վերածնելի կու տայ նախկին ճահճատենդի ձը. երբեմն, ընդհակառակը, ճահճատենդն է որ մէջտեղ կը բերէ Թանջբի տագնապ ձը: Երբեմն ալ՝ ճալարիան նոյն իսկ իր առանձին միջոցներով ծնունդ կու տայ տեսակ ձը Թանջբի՝ « ճալարիական Թանջբ » (dysenterie paludéenne), ուր կը տեսնուի ճիւսն Լաւրանի « արիւնատեր-ճանրակենդան » ի (hématozoaire)

ներկայութիւնը, առանց «ամիպ»ի (amibe) : Այսպիսի քանի ճը դէպքեր ունեցանք որ ճիւղն «գինին»ի ներարկուածով կատարելապէս բուժուեցան : Վերջապէս բոլոր այս կէտերը պէտք է լուրջ, երկար հետազոտութիւններու առարկայ դառնան և զգոնութեամբ, խղճմտօրէն ուսումնասիրուին :

Է. Իսկ մնացեալ սովորական՝ շնչերական, արիւնի շրջանի, ճարտողական, ճննդական գործարանաց, ջրային դրութեան, ընդհանուր զանազան հիւանդութիւնները մեր ունեցած հիւանդներու թուոյն՝ 37 0/0ը կը ներկայացնեն և ճասնաւոր ու կէ հանգամանքէ զուրկ :

Ասոնց ճէջ՝ կարևոր, նշանակելի կէտ ճը ճիւղն կայ, այն՝ որ Կլիլիկոյ ճէջ «թոքային ուռականութիւն»ը (tuberculose pulmonaire) շատ փոքր թիւ ճը կը ներկայացունէ : Ասոր պատճառը, դժբախտաբար դիւրահասկնալի է. աճէն անոնք որ այդ հիւանդութենէն վարակուած էին, չկարենալով տոկալ տարագրութեան տաժանելի չարչարանքներուն՝ մեռան Սուրիոյ և Միջագետքի անապատներուն ճէջ, իրենց Գողգոթայի ճամբուն վրայ :

Այս տխրօրէն ճեճ հարուածը կարճենք անուղղակի կերպով ուղեց ստեղծել տեսակ ճը նախընտրողութիւն (selection) :

ԳԼՈՒԽ Դ.

ՆՈՒԻՐԱՏՈՒՈՒԹԻՒՆՔ, ԲԱՐԵԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆՔ
ԵՒ ԹԵԼԱԴԻՐՈՒԹԻՒՆՔ

Նուիրատուութիւնք*.— Մասամբ յիշած ըլլալով, աւելորդ կը հաճարենք վերյիշել ճանրաճասնութեամբ բոլոր այն նուիրատուութիւնները, զոր Փարիզի ճէջ ուղղակի Բժշկական Յանձնաժողովի կողմէ ընդունուած են : Միայն մեզ կը մնայ հոս՝ վերստին մեր երախտագիտական զգացումները յայտնելու ճասնաւորաբար Ամերիկեան Կարճիր Խաչին, Ժընէվի Միջագոյին Կարճիր Խաչի Քօճիթէին և մեր հայրենակից Պ. Ռ. Մարկոսեանին, որոնց նպատաներն ու նուէրները մեզ հաճար ո՛չ ճիւղն թանկագին էին իրենց արժէքով, այլև անոնք ճեճապէս դիւրացուցին մեր Առաքելութեան յաջողութիւնը :

Մեր Ատանա հասնելէն վերջ՝ ընդունեցանք նաև Փարիզէն Պ. Պ. Էսճերեանի կողմէ զրկուած բոլոր առարկաները, ճերճակեղէն, սաւան, կաւա, սեղանի սպաններ, հողաթափ, զանազան աճրուներ, էճայէ անօթներ, ևն :

Հայ. Բարեգորճ. Բնդհ. Միութեան կեդրոնէն ստացանք 180 սաւան, 20 շրջագգեստ, 49 թաշկինակ և 40 գաւաթի ճածկոց. իսկ Բարեգորճականի Ատանաի Մասնաճիւղէն՝ 50 վերճակ (պաթանիէ) և դեղօրայք :

Ատանաի սառի գորճարանը, Պ. Պաքալեանի ճիջոցաւ, հաճեցաւ հայթայթել հիւանդանոցիս առօրեայ պէտք եղած սառը. Պ. Յ. Պչաքճեան նուիրեց ճէկ պղինճէ կաթսայ ճը,

* Այս բոլոր նուիրատուութիւնները մանրամասնութեամբ օրը օրին արճանագրուած են մասնաւոր տոմարի մը մէջ եւ ժամանակին թերթերու միջոցաւ ալ նախընտրեան ճանօթացուցած ենք, մեր շնորհակալութիւններով :

Պ. Կ. Պչաքճեան 6 ամսուան համար " Կիլիկիա " թերթը,
 Պ. Ազատեան երկու տախտակէ բազմոց և երկու զարդաբոյս:
 Երբեմն դրամական փոքր նուէրներ ալ ստացած ենք հիւանդ-
 ներու կամ ձեր հաստատութեան համակիրներու կողմէ,
 որոնց ճանրամասնութիւնները սոճարներու ճէջ կը գտնուին:

Իզմիրի հայ գաղութը՝ իր ծանօթ հայրենասիրական
 եռանդով, ձեր կողք անպատասխանի չը թողուց և Տոբթ.
 Աճատեանի ծիջոցաւ մեզ զրկեց 1 կարի մեքենայ, 31 ծրար
 կտաւ, 50 վերմակ, ձերմակեղէն, սաւան, երեսի-սրբիչ, սե-
 ղանի սպասք, գաւաթ, լամբա, զանազան առարկաներ, ղեղօ-
 րայք, ևն.:

Վերջերս Բոր-Սախի Անգ. Կարմիր Խաչէն ստացանք՝
 39 գիշերանոց, 12 շապիկ, լաստիկէ 3 անկողին, 11 բարձ,
 6 ջերուցիչ, 4 վերմակ, 8 խմելու-անօթ հիւանդի յատուկ և
 6 պանտաթի գործիք:

Այս բոլոր նիւթական և դրամական նուիրատուութիւն-
 ներէն վերջը, պէտք է յիշել բարոյական այն մեծ օժան-
 դակութիւնը, զոր վայելեցինք Կիլիկիոյ ճէջ՝ բոլոր Ազգային
 մարմիններէն, ամբողջ հայ բնակչութենէն, և, աւելցնենք
 նոյն իսկ օտարներէ, ինչ որ ամենամեծ խրախոյսը հանդի-
 սացաւ եռանդուն և լաւ կերպով կատարելու համար ձեր
 վրայ տրուած պարտականութիւնը:

Բարեկարգութիւնք և բիւադրութիւնք. — Իբրև բա-
 րեկարգութիւն կ'առաջարկենք.

1. Ընտրել կարող, հմուտ և փորձառու բժշկապետ մը
 և անմիջապէս զրկել իր պաշտօնին գլուխը, լիազօր իրաւա-
 սութիւն և պատասխանատուութիւն ունենալով Առաքելու-
 թեան բոլոր գործունէութեան մասին:

2. Ընդ փոյթ կարգել. ա. Կարող մանրէագէտ (bacti-

riologue) մը, բ. աչքի հիւանդութեանց ճանապէս մը, և,
 գ. վիրաբոյժ-ճանկարար մը:

3. Զրկել անմիջապէս շարժուն ջեռոց (étuve) մը:

4. Ատանաի հիւանդանոց-ճայրատան շէնքին հարցը
 շուտով լուծել, գիտնալով որ այդ շէնքը առժամանակեայ
 կերպով դրուած է ձեր տրամադրութեան տակ՝ գրաւուած
 ըլլալով Յրանաական վին. վարչութեան կողմէ:

5. Կիւլպէնիկեան քէճքին և դարձանատան պէտք եղած
 նորոգութիւններն ընել:

6. Ատանաի կարօտեալ ժողովուրդին համար բաղնիք մը
 յատկացնել: Նոյնը ընել Կիլիկիոյ ուրիշ բազմամարդ վայրե-
 րուն ճէջ:

Քէճքերու և որբանոցներու ճէջ ալ ունենալ ճանաւոր
 բաղնիք մը: Այս բոլոր հաստատութեանց ընդհանուր առող-
 ջապահական հսկողութիւնը բժշկական առաքելութեան իրա-
 ւասութեան տակ ղնել:

7. Հաստատել կեդրոնական դեղարան մը, Առաքելու-
 թեան ճանաճիւղերուն համար, իրեն յատուկ պետով:

8. Կարող բարտուղար-հաշուակալ մը կարգել Առաքե-
 րութեան ընդհանուր գործունէութեան համար:

Դեռ շատ մը կարևոր կարգադրութիւններ ընել անհրա-
 ժեշտ է. բժշկական մարմնոյն և հիւանդապահահիւններու ճէջ
 փոփոխութիւն ծոցնել, դարձանատուներուն աւելի մղում և
 զարգացում տալ, Հիւանդանոցին ջուրի և լուսաւորութեան
 զարգացում տալ, հիւանդանոցին համար 3-4 ձիու ոյժով «ձօթէօր» մը
 հարցը ղերացնելու համար, հեռախօսի կիրառում, փոխադրութեան համար
 կառք, ևն.: Հիւանդապահահիւններ պատրաստելու դասըն-
 թացը մը հիմնել, և կազմակերպել ժողովրդական առողջա-
 պահական դասախօսութիւններ՝ ընկերային և տեղական հի-
 ւանդութեանց մասին, ևն.:

Ներկայ տեղեկագիրը ստորագրելէ առաջ՝ պարտք
կ'զգամ, անգամ ծը ևս, հրապարակաւ ձեզ յայտնել ջերմա-
զին շնորհակալութիւններս՝ այն անսահման վստահութեան
համար որ ցոյց տուիք ինձի՝ այս Ազգային ամենակարևոր
հաստատութեան կազմակերպութեան դեկը ինձի վստահելով:

Ձեռն ի խղճի կ'ըսեմ թէ՝ ոչինչ խնայեցի և ըրի ինչ
որ կարողութիւնս ինձ կը թոյլատրէր, որպէսզի նուիրական
և հայրենասիրական այս գործը լիակատար յաջողութեամբ
պատկուի:

Ընդունեցէք խնդրեմ, Յարգելի Տեառք, խորին յարգա-
նայս հաւաստիքը, և հաճեցէք համարել զիս ծիշտ

Ձերդ Անձնուէր

Տ. ՂԱԶԱՐՈՍԵԱՆ

Բժեկապետ

Եւ Կազմակերպիչ

Հայ. Բժեկ. Առաքելութեան

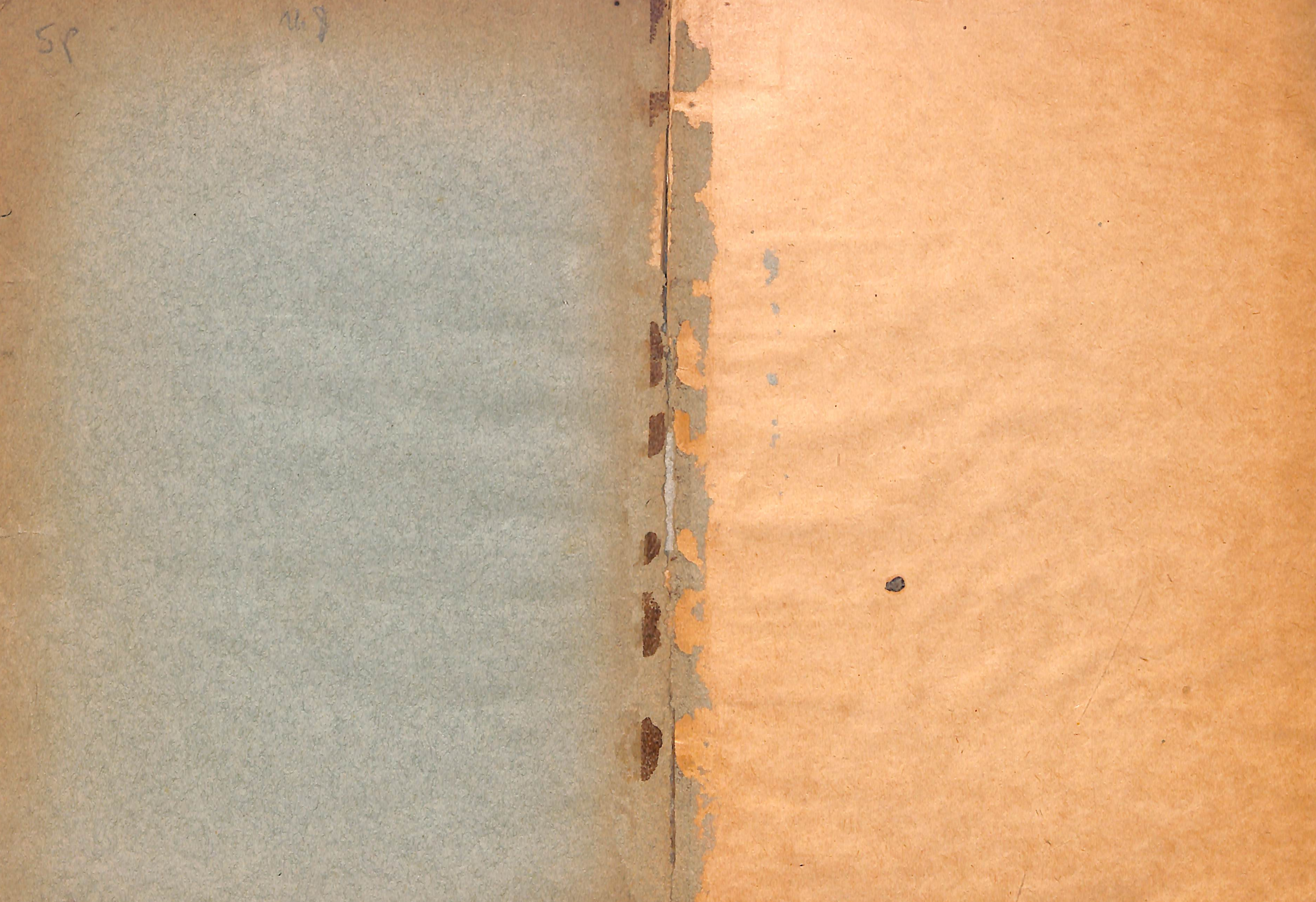
Դեկտ. 1919

Փարիզ

58

11.8

2013

« Ազգային գրադարան »

NL0070825

